

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

БОЧАРОВА НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА

УДК 342:347.77(043.3)

**КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
В УМОВАХ ІНФОРМАЦІОННОГО СУСПІЛЬСТВА
І ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ**

12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Інституті законодавства Верховної Ради України

Науковий консультант:

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
Баймуратов Михайло Олександрович,
Інститут законодавства Верховної Ради
України,
відділ теорії та практики законотворчої
діяльності,
головний консультант

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
Колодій Анатолій Миколайович
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана», директор
Юридичного інституту

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
Янчук Артем Олександрович,
Верховна Рада України,
радник Першого заступника Голови

доктор юридичних наук, професор
Батанов Олександр Васильович,
Інститут держави і права ім. В.М.Корецького,
провідний науковий співробітник відділу
конституційного права та місцевого
самоврядування

Захист відбудеться «23» липня 2020 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.062.16 в Національному авіаційному університеті за адресою: 03058, Україна, м. Київ, просп. Любомира Гузара, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного авіаційного університету за адресою: 03058, Україна, м. Київ, просп. Любомира Гузара, 1.

Автореферат розісланий «22» червня 2020 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Ю.Л. Юринець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Для сучасного світу характерним є суттєве зростання значущості результатів інтелектуальної діяльності в розвитку людства. Так, у *Всесвітній декларації з інтелектуальної власності* від 26.06.2000 р., проголошеній в рамках ООН, зазначається, що «в двадцять першому столітті світ стане свідком прискореної інтеграції економіки різних країн і розвитку суспільства, заснованого на знаннях. В таких умовах інтелектуальна власність (далі – ІВ) буде грати велику роль в життєдіяльності людства, набагато більшу, ніж коли-небудь раніше за всю його історію». При цьому, в Декларації підкреслюється, що «права ІВ є ключовим і невід'ємним інструментом в зусиллях по вирішенню основоположної проблеми розвитку для всіх», а «ефективні системи ІВ є необхідними елементами залучення капіталовкладень в найважливіші сектори національної економіки, особливо країн, що розвиваються і країн з перехідною економікою»¹. Економічне значення ІВ у сучасному світі стрімко зростає. За оцінками експертів, частка авторського права та суміжних прав у ВВП провідних країн світу складає від 9 до 12%, частка промислової власності – до 20%².

За таких обставин особливого значення набувають питання формування відповідних правових та організаційних механізмів забезпечення права людини на результати творчої діяльності та інтелектуальну власність. В зарубіжних країнах накопичено значний досвід розширення об'єктів конституційного регулювання за рахунок закріплення інтелектуальних прав, який може бути врахований в процесі вдосконалення конституційно-правового регулювання права громадян України на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Це також сприятиме реалізації євроінтеграційних прагнень України та створить додаткові стимули для залучення в країну іноземних інвестицій, оскільки одним із критеріїв відповідності національного законодавства європейським та світовим стандартам виступає його ефективність щодо збереження і примноження інтелектуального потенціалу. Питання співпраці в сфері охорони ІВ зафіксовані в Угоді про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом, ратифікованої 16 вересня 2014 р. (глава 9). Україна взяла на себе зобов'язання забезпечити рівень захисту ІВ, аналогічний існуючому в Європейському Союзі. Передбачається запровадження в Україні прогресивних європейських правових стандартів та ґрунтовне знайомство наукового середовища і громадськості із законодавством та правозастосовною практикою ЄС та його держав-членів в царині правового регулювання відносин ІВ, в тому числі в конституційно-правовій сфері.

¹ World Intellectual Property Declaration by the Policy Advisory Commission, WIPO Pub. No. 836, 2001.

² World Intellectual Property Indicators 2018. Geneva: World Intellectual Property Organization, 2018. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_941_2018.pdf

В умовах інформатизації та комп'ютеризації суспільства, розвитку високих технологій з'являються нові види ІВ, що вимагають нових форм правової охорони. Це, наприклад, досягнення генетики та біотехнологій, нанотехнологій і кіберфізичних систем, у сервісах управління бізнесом, мобільних технологіях, об'єкти авторських прав, які втрачають традиційну форму, переміщуючись в інформаційний простір тощо. При відсутності нових форм їх правового захисту в якості загального правового режиму для них виступає конституція. У значній частині сучасних конституцій інтелектуальна власність є самостійним об'єктом конституційно-правового регулювання, не тільки як система економічних відносин, а й в якості суб'єктивних прав, що передбачає застосування конституційних способів їх захисту

Конституційні принципи і гарантії охорони ІВ реалізуються на галузевому рівні у нормах цивільного, адміністративного, кримінального законодавства. Це покликано забезпечувати гарантовану конституціями охорону ІВ і торкається різних сфер діяльності суспільства і держави – політичної, економічної, культурної, приватного життя громадян. У сучасній юридичній літературі відзначене істотне розширення сфери конституціоналізму і в зв'язку з цим поширення процесів конституціоналізації на найрізноманітніші галузі державно-політичного, соціально-економічного та культурного життя. Внаслідок цього конституційне право безпосередньо впливає на галузеве законодавство, деталізуючи, конкретизуючи, уточнюючи і погоджуючи його норми. Між тим реалізація конституційних приписів та законодавства відносно ІВ знаходяться не на належному рівні. Україна, наприклад, неодноразово очолювала так званий Список 301 порушників прав ІВ в світі. Загальносвітовою проблемою є явища інтелектуального піратства і контрафакції. Виробництво й реалізація контрафактної та піратської продукції перетворилися в одну з глобальних проблем, яка загрожує світовій спільноті. На етапі розвитку економіки знань, коли головним ресурсом людства стають наукові знання й здобутки творчої діяльності, негативні наслідки порушень прав ІВ торкаються всіх сфер життя суспільства, зокрема, промислової політики, торгівлі, охорони здоров'я, освіти, безпеки продуктів харчування й ліків, біотехнології, діяльності й розвитку інформаційно-комунікаційних систем тощо. Порушення прав ІВ не тільки впливає на розвиток міжнародної торгівлі та стабільність національних економік, але й гальмує інновації, знижує рівень зайнятості, скорочує податкові надходження. В цьому плані визнання ІВ в якості конституційної цінності інформаційного суспільства зобов'язує уряди та громадськість працювати для подолання позитивного або нейтрального ставлення до порушень, підвищувати обізнаність з питань ІВ, виховувати повагу до неї з точки зору конституційної культури та правосвідомості.

Сучасна конституційна теорія порівняно недавно стала використовувати термін «конституціоналізація» в дослідженні впливу конституції на розвиток права і суспільних процесів. На думку багатьох правознавців, він складає

конкуренцію традиційним поняттям конституційного права. Конституціоналізація в самому широкому розумінні передбачає насиченість конституційними нормами та принципами усіх сфер соціально-правового буття суспільства. З точки зору концепта конституціоналізації дане дослідження аналізує вплив конституційного права на право інтелектуальної власності (далі – ПІВ).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до основних положень Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016-2020 роки, затвердженої Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03 березня 2016 р., положень Національної стратегії розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні на період до 2020 року, а також з урахуванням Постанови Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 16, ст.117) та Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 червня 2016 р. №402-р «Про схвалення Концепції реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні». Дисертаційне дослідження відповідає напрямам реформування, визначеним Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», схваленою Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 та узгоджується з напрямами заходів, здійснюваних в Україні в межах імплементації положень Угоди про асоціацію з ЄС.

Дисертацію виконано в межах бюджетної теми «Конституціоналізм у державо- та правотворенні України: стан, проблеми та перспектив» (державний реєстраційний №0111U002227)» Інституту законодавства Верховної Ради України. Тема дисертаційного дослідження затверджена рішенням Вченої ради Інституту законодавства Верховної Ради України (протокол № 13 від 24.11.2014 року).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є визначення суті та особливостей процесу конституціоналізації ІВ в умовах інформаційного суспільства і економіки знань, а також розробка теоретичних висновків і пропозицій, спрямованих на удосконалення національного законодавства у сфері конституційно-правового захисту прав ІВ.

Досягнення поставленої мети базувалось на вирішенні конкретних *дослідницьких завдань*, які визначаються в такій послідовності:

- визначити історико-правові аспекти матеріально-правового конституювання права на результати творчої діяльності та ІВ;
- розглянути право людини на результати творчої діяльності та ІВ в дискурсі антропології права;
- проаналізувати ІВ крізь призму конституційної аксіології;
- дослідити ІВ як об'єкт конституційного регулювання;

- визначити методологічні підходи до дослідження процесів конституціоналізації правових систем;
- показати рівні формалізації конституційного права людини на ІВ в конституційних текстах країн світу (первинна конституціоналізація);
- встановити роль конституційного правосуддя в конституціоналізації ІВ в національних правових системах (вторинна конституціоналізація);
- розкрити значення загальних конституційно-процесуальних норм для процесу конституціоналізації ІВ;
- проаналізувати процес конституціоналізації ІВ в Європейському Союзі;
- в теоретичному плані визначити авторську дефініцію поняття «конституціоналізація ІВ»;
- в науково-практичній площині – внести доповнення і поправки для вдосконалення нормативно-правового регулювання ІВ в конституційному і галузевому законодавстві.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які складаються і змінюються у зв'язку з конституціоналізацією ІВ.

Предметом дослідження є механізм конституціоналізації ІВ в особливих умовах інформаційного суспільства і економіки знань.

Ступінь наукової розробки проблеми. Наукові дослідження стосовно впливу конституційного права на ПІВ розпочалися у 90-ті роки 20 ст. паралельно з процесом переходу до інформаційного суспільства і економіки знань, їх кількість зростала з підвищенням ролі і значення ІВ в економічному і соціокультурному житті суспільства. В роботах І.А. Блізнеця, О.В. Халіпової, Г.Н. Андрєєвої, Ю.Д. Мішина, Р.А. Мерзлікіної, А.М. Морозової, Г.В. Усова, американських дослідників П. Самуельсон, Дж. Бойла, Дж. Лінкнегта ставилися проблеми конституційно-правової охорони ІВ та розвитку конституційних основ законодавства про ІВ. Специфіку конституційного регулювання ІВ в умовах інформаційного суспільства і розвитку високих технологій висвітлено у роботах американських дослідників М. Лемлі, Р. Епштейна і російської авторки О. Войніканіс. Окремим напрямком стало дослідження проблематики конституційного права на свободу творчості, яка пов'язувалася з конституційним встановленням законної охорони ІВ (роботи О.В. Сазоннікової, В.П. Авдєєвої, Д.С. Шапоревої, Д.Е. Корчагіної, українських вчених Т.М. Мілової та М.В. Савчина). В американській юриспруденції першою узагальнюючою монографією стала книга Р.Дж. Мея та С.Л. Купер «Конституційні основи інтелектуальної власності» (2015), яка вийшла після проведення у вересні 2014 р. дебатів щодо конституційного впливу на ІВ у Конгресі США. На стабільну зацікавленість західних дослідників у розробці теми «конституція і ІВ» вказує остання публікація такого плану – монографія Г. Гідіні «Переосмислення інтелектуальної власності: збалансування конфлікту інтересів у конституційній парадигмі» (2019).

З точки зору концепта конституціоналізації, який наголошує на всеохоплюючому процесі впливу конституцій на розвиток правових систем, має свою логіку, динаміку і механізм у 2015-2016 році з'явилися перші статті Г.В. Усова та С.В. Кабишева (Росія), а також серія публікацій європейських дослідників К. Гейгера (Франція), Дж. Гріффітса (Велика Британія), Дж. Шовсбо (Данія), Т. Міллі (Фінляндія), які розкривають проблему фрагментарно, спираючись здебільше на регіональні аспекти і носять описовий характер в характеристиці окремих судових справ. Вплив реалій інформаційного суспільства і економіки знань розкривається дотично. Отже, повстає завдання всебічного теоретико-правового аналізу процесу конституціоналізації інтелектуальної власності в порівняльно-правовому аспекті з урахуванням умов діджиталізації суспільства і прискореного науково-технологічного розвитку.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації склала сукупність філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціально-наукових методів дослідження, які націлені на об'єктивний аналіз досліджуваного предмета.

Дисертантка керувалася діалектичним методом наукового пізнання, який передбачає дослідження явищ і процесів в їх розвитку, взаємозв'язку і взаємозумовленості. Метод діалектичної логіки дозволив визначити спільне і особливе в поняттях «право людини на результати творчої діяльності» і «право інтелектуальної власності» (підрозділи 1.1; 1.5), а також визначити подвійну природу конституційного права ІВ, яке, з одного боку, належить до культурних прав за сучасним каталогом прав, з іншого – до економічних прав, оскільки його об'єкти мають вартісні оцінки (підрозділи 1.3; 2.2). На основі загальнонаукових методів аналізу і синтезу виявлені характерні риси сучасного спеціального законодавства в сфері ІВ, яке розвивається під впливом конституційних норм (підрозділи 2.2, 3.2).

Для визначення права на результати творчої діяльності та права на ІВ в системі сучасних прав людини і громадянина був застосований антропологічний підхід, який дозволив сформулювати положення про людиноцентристський вимір ІВ і особливу роль людини-творця в інформаційному суспільстві (підрозділи 1.3; 1.5). На основі аксіологічного підходу в дисертації було обґрунтовано положення про ІВ як конституційну цінність в умовах бурхливого науково-технологічного розвитку і появи у зв'язку з цим нових суспільних пріоритетів (підрозділ 1.4). Герменевтичний підхід позначився при тлумаченні конституційних норм стосовно забезпечення права на ІВ в конституційних текстах країн світу, які не використовують прямо термін «інтелектуальна власність» (підрозділ 2.2).

Оскільки тематика дослідження пов'язана з юридичної компаративістикою, головним спеціально-юридичним методом дослідження є порівняльно-правовий метод, заснований на зіставленні конституційних положень про право людини на результати творчої діяльності і ІВ в

конституціях зарубіжних країн. Зміст відповідних положень Конституції України при цьому порівнюється з аналогічним правовим матеріалом інших держав, що дозволяє глибше розкрити досягнення світового конституціоналізму, показати на цьому фоні стан українського конституційного законодавства, визначити його особливості і міру відповідності світовим та європейським конституційним традиціям (підрозділи 2.2; 3.2.).

Методи узагальнення, формалізації стали методологічною основою при опрацюванні доктринальних досліджень з питань конституціоналізації (підрозділ 2.1) і конституційно-правової регламентації права людини на результати творчої діяльності і ІВ в зарубіжних країнах (підрозділи 1.2, 2.2, 2.3; 3.2).

Формально-логічні методи (дедукція та індукція,) дозволили сформулювати висновки щодо можливого використання в Україні досвіду зарубіжних країн, а також були застосовані при визначенні основних юридичних підходів до розкриття поняття «право ІВ» (підрозділи 1.1; 1.5; 2.2, 3.2). Використання історико-правового методу дало змогу дослідити витoki становлення та розвиток наукової думки про право людини на результати творчої діяльності та ІВ, генезу його формального закріплення в конституціях зарубіжних країн (підрозділи 1.1 та 1.2). Юридично-догматичний метод застосовувався для визначення підходів для аналізу ІВ як об'єкта конституційного регулювання (підрозділи 1.5; 2.2) та формулювання авторської дефініції поняття «конституціоналізація ІВ». Функціональний метод сприяв вивченню судової практики конституційних судів і європейських судів стосовно захисту конституційного права людини на результати творчої діяльності та ІВ в зарубіжних країнах (підрозділи 2.3; 4.2)

Нормативно-правовою основою роботи стали положення Конституції України та конституцій зарубіжних країн, міжнародно-правових документів та актів національного законодавства з питань забезпечення права людини на результати творчої діяльності та ІВ, матеріали судової практики.

Наукова новизна одержаних результатів дисертації полягає в тому, що воно є першим в Україні конституційно-порівняльним дослідженням, яке аналізує процеси конституціоналізації ІВ в нових умовах соціального буття, пов'язаних з дигіталізацією та становленням економіки знань. Його наукова новизна конкретизується у таких основних науково-теоретичних положеннях, узагальненнях, пропозиціях та рекомендаціях, що виносяться на захист:

уперше:

– встановлено, що процес конституціоналізації ІВ пов'язаний з істотним розширенням впливу конституцій на процеси правового регулювання на тлі розвитку науково-технічного прогресу і підвищення соціальної функції ІВ як фактору стимулювання і охорони результатів творчої діяльності;

– запропонований теоретичний аналіз конституціоналізації ІВ, який в концептуальному плані базується на виділенні в її механізмі двох форм –

первинної конституціоналізації (або нормативно-законодавчої), яка полягає у закріпленні в текстах конституцій положень про право на результати творчої діяльності та ІВ, та *вторинної конституціоналізації* (або нормативно-інтерпретаційної), яка в межах даного дослідження пов'язується з діяльністю конституційних судів;

- сформульоване дефінітивне визначення поняття «конституціоналізація ІВ», під яким пропонується розуміти комплексний системний вплив конституційного права на розвиток права ІВ і утвердження ІВ в якості конституційної цінності інформаційного суспільства;

- обґрунтований антропологічний підхід до правового забезпечення і охорони ІВ, які повинні проводитися з позицій гарантування прав особи. Принцип гуманізму є конституційним принципом, гуманізація і олюднення права і законодавства є провідною тенденцією сучасного правового розвитку. Закріплення цього принципу у законодавстві з ІВ є проявом конституціоналізації, наповнює його гуманістичним змістом і підпорядковує цілі забезпечення прав і свобод людини;

- аргументовано положення про те, що, оскільки економічні і технологічні перетворення сучасності доповнюються розвитком прав людини, демократизацією правової держави, визнанням особистого інтересу людини людина-творець постає у центрі сучасної програми розвитку. За таких умов креативність і здібність до творчості стають елементами правового статусу, що потребує конституційного забезпечення;

- обґрунтовано доктринальний підхід до розуміння ІВ як сучасної конституційної цінності, що стає благом, яке сприймається як найбільш значуще, важливе і обов'язкове, оскільки вона забезпечує розвиток науково-технічного прогресу і тим визначає подальший загальноцивілізаційний суспільний розвиток;

- встановлено, що конституціоналізація ІВ спряє визначенню інноваційного вектору розвитку в органічному зв'язку з розвитком демократичних засад суспільства і забезпечення прав людини;

- визначена необхідність формування відповідної правосвідомості щодо ІВ в якості конституційної цінності. Політика держави повинна бути націлена на виховання поваги до творців інтелектуальних продуктів, а також на пропаганду і роз'яснення серед широких верств значення і цінності інтелектуальної праці засобами виховної, освітянської практики та піар-діяльності;

- запропоноване нове бачення шляхів і методів формування суспільного визнання і виховання поваги до ІВ; сформульований концепт державно-приватного партнерства у формі поєднання зусиль державних інститутів та громадянського суспільства з метою впливу на суспільну свідомість і для координації заходів по роз'ясненню ролі і значимості ІВ для прогресивного

розвитку людства. Наведені і проаналізовані приклади такого партнерства в зарубіжних країнах;

- проведений змістовний аналіз ІВ в якості об'єкту конституційного регулювання на основі міжнародно-правових документів з прав людини і доктринальних джерел. Він дає підстави стверджувати, що конституційне ППВ не слід змішувати з природним невідчужуваним правом людини на творчість і користування її результатами. Останнє властиво людській особі як такий, тоді як права ІВ є, перш за все, засобом, яким користуються держави для стимулювання винахідництва і творчості на благо всього суспільства. Тому серцевиною законодавства про ІВ повинні бути суб'єктивні права творця об'єктів права ІВ, закріплені на конституційному рівні;

- визначено концептуальне розуміння конституційного права ІВ як складеного права, яке включає в себе як негативні, так і позитивні права, – *відповідно воно повинно тлумачитися окремо по відношенню до різних об'єктів ІВ*. В якості природного права конституційне ППВ відноситься до об'єктів, які є результатом творчої діяльності, оскільки остання пов'язана з особою автора і слугує вираженням його індивідуальності. Природно-правовий характер означає, що воно існує незалежно від волі держави, яка не повинна його порушувати. По відношенню до засобів індивідуалізації діє позитивне конституційне право, тобто держава повинна його визначати і реалізовувати своїми діями;

- досліджено явище неоконституціоналізму з його особливим акцентом на правозахисній проблематиці, що обумовило специфіку закріплення прав ІВ в конституційних текстах країн Латинської Америки;

- проаналізовані конституційні проблеми, які виникають при створенні спеціалізованих судів з ІВ;

- обґрунтовано положення, що конституціоналізація ІВ включає активне використання в процесі її забезпечення і правового захисту конституційно-процесуальних норм;

- встановлено, що сутність конституційно-процесуального забезпечення права людини на результати творчої діяльності та ІВ полягає у використанні спеціальних конституційно-процесуальних прав-гарантій, які створюють належні юридичні передумови для нормального правореалізаційного процесу і досягнення суб'єктами конституційно-правових відносин своїх цілей. Такі норми мають власне конституційне оформлення і наявність власного нормативного змісту. Вони принципово важливі, наприклад, для юрисдикційного і неюрисдикційного захисту ІВ, обґрунтування обмеження прав правовласників на користь суспільства;

- як чинники конституціоналізації проаналізовані конституційні основи державного регулювання ІВ та конституційні основи законодавства про ІВ;

– проведений комплексний аналіз наднаціональної конституціоналізації ІВ в Європейському Союзі.

удосконалено:

– характеристику структурно-змістовного механізму конституціоналізації ІВ з залученням емпіричного матеріалу і проведенням порівняльно-правового аналізу конституційної практики країн світу;

– аргументацію вчених щодо *способів*, які застосовуються в конституційних текстах для регулювання ІВ: *визнання, стимулювання, заохочення, охорона і захист, гарантування, дозвіл, заборона, зобов'язування, покладання відповідальності*;

– удосконалено концептуальне розуміння місця права людини на результати творчої діяльності та ІВ в системі основних прав і свобод людини і громадянина. Конституційне ПІВ має подвійну природу. З одного боку, воно належить до культурних прав за сучасним каталогом прав людини, з іншого – до економічних, оскільки його об'єкти мають вартісні оцінки, як і інші продукти людської праці, і можуть бути включені в товарообіг на комерційних умовах;

– визначення ролі конституційних судів, як легітимних суб'єктів конституціоналізації, які здійснюють інтерпретаційну або правотлумачну конкретизацію положень конституцій щодо ІВ і споріднених з нею явищ;

– узагальнення практики конституційних судів зарубіжних країн, дане в роботі, показує, що конституціоналізація забезпечується різними способами формально-юридичного впливу, а саме: тлумачення положень конституції щодо ІВ, свободи творчості і права на користування її результатами; виявлення правової невизначеності у правовому регулюванні окремих питань у сфері ІВ; визнання закону або законоположення стосовно ІВ таким, що не відповідає конституції; звернення уваги на неоднозначність правозастосовної практики з питань ІВ; підтвердження конституційного права ІВ; відновлення передбачених конституцією повноважень осіб на використання результатів своєї інтелектуальної діяльності;

– визнання значення вторинної конституціоналізації ІВ в умовах коли відсутня єдина загальноприйнята дефініція цього поняття, предметом спорів є особливості правових режимів її видів, а також маються прогалини у законодавстві, оскільки ПІВ виступає як молодий правовий інститут, який активно розвивається;

– доктринальне положення, що конституційне і спеціальне законодавство має бути зорієнтовано на забезпечення свободи творчості творців інтелектуальних продуктів, але одночасно враховувати інтереси власників майнових прав на об'єкти ІВ. При цьому можливі розумні обмеження прав творців і правовласників в інтересах суспільства (строки правової охорони, відкриті і примусові ліцензії, тощо). Такі обмеження мають спиратися

на конституційні положення щодо обмеження прав і свобод людини і враховувати підходи міжнародного права;

– визначення шляхів і напрямків адаптації законодавства України в сфері ІВ до законодавства ЄС, які повинні базуватися на розумінні особливостей конституціоналізації права ІВ в ЄС;

дістали подальшого розвитку:

– науково-теоретичні уявлення про можливості конституційного регулювання ІВ, які не вичерпуються конкретною нормативністю. Конституції виявляють методологічні підходи до створення норм спеціального законодавства, визначають не тільки букву, але і дух, загальну спрямованість і концептуальний зміст законів;

– положення, що інноваційний розвиток та впровадження нових технологій обумовили підвищення комерційної цінності знань і потреб в їх правовому захисті. Це викликало перенесення уваги від розгляду інтелектуальних прав у контексті культурних прав і свобод до аналізу в системі економічних прав і свобод;

– з розвитком інформаційного суспільства і формуванням економіки знань відбулося підвищення соціальної функції ІВ як фактору стимулювання і охорони результатів творчої діяльності, тому вона отримала юридичну інституціоналізацію в текстах конституцій;

– закріплення права на ІВ в конституції означає, що на державу покладаються зобов'язання охороняти і підтримувати творчу діяльність людини, а також створювати ефективну правову систему охорони права на результати творчої діяльності;

– положення загальнометодологічного характеру про внесення змін до Конституції України шляхом включення положення про *обов'язок держави опікуватися проблемами інноваційного розвитку* і ефективного використання інтелектуальних здобутків творців в умовах інформаційного суспільства;

– концептуальне визначення, що зміст Конституції повинен втілюватися в поточному законодавстві України з ІВ і визначати організаційні засади побудови державної системи охорони ІВ;

– конкретні пропозиції про удосконалення конституційного і спеціального законодавства в сфері ІВ. Зокрема:

а) в конституційному тексті і текстах спеціальних законів з права ІВ зробити наголос на необхідності не тільки захисту інтересів авторів, але і на *можливості суспільства мати доступ і користуватися інтелектуальними і творчими результатами з метою подальшого розвитку науки і технологічного прогресу;*

б) *потребують, конституційного визначення економічні аспекти ІВ.* Це могло бути здійснено у відповідному розділі «Економічні основи держави», відсутність якого у нині діючій Конституції України не сприяє правовій визначеності інноваційного розвитку держави.

Отже, у дисертації розроблено і обґрунтовано низку положень, які характеризуються науковою новизною, мають важливе теоретичне і прикладне значення.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані теоретичні узагальнення, пропозиції та висновки можуть бути використані під час проведення конституційної реформи в Україні і реформування системи державного регулювання ІВ.

– у науково-дослідній діяльності – для подальшого теоретичного узагальнення, вироблення пропозицій та висновків стосовно вдосконалення конституційного і спеціального законодавства, формування методологічної основи і теоретичного підґрунтя досліджень процесів конституціоналізації правових систем і розвитку права ІВ;

– у правотворчій роботі – для внесення відповідних змін і уточнень до тексту Конституції України, а також спеціального законодавства з питань ІВ;

– у освітньому процесі – для підготовки загальних лекційних курсів і спецкурсів, підручників, робочих програм і навчально-методичних матеріалів із порівняльного конституційного права, конституційного права України, міжнародного права прав людини, а також права ІВ;

– у правовиховній роботі – для налагодження системної і ціляспрямованої діяльності по формуванню відповідної правосвідомості щодо конституційної цінності права ІВ, виховання поваги до творців інтелектуальних продуктів і роз'яснення серед широких верств значення інтелектуальної праці для прогресивного розвитку людства засобами виховної, освітянської практики та піар-діяльності.

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана авторкою самостійно. Усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень дисертантки.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на *Всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях*, зокрема: присвяченій 10-й річниці святкування Міжнародного дня інтелектуальної власності (м. Одеса, 16 червня 2010 р.); «Господарсько-правове, цивільно-правове та фінансово-правове забезпечення розвитку економіки України» (м. Донецьк, 26 листопада 2010 р.); «Законодавство України: проблеми та перспективи» (м. Київ, 31 березня 2011 р.); II конференції «Актуальні проблеми права інтелектуальної власності» (м. Одеса, 11 червня 2011 р.); «Інтелектуальна власність у науково-дослідних установах та вищих навчальних закладах: теоретичні та практичні аспекти управління та оцінки» (м. Київ, 22 вересня 2011 р.); «Правовий захист людини і громадянина в Україні» (м. Київ, 24 листопада 2011 р.); III конференції з нагоди відзначення 15-річчя НУ «Одеська юридична академія» та 165-річчя Одеської школи права «Актуальні проблеми права інтелектуальної власності: захист від контрафакції, піратства та

плагіату» (м. Одеса, 20-21 квітня 2012 р.); УП Наукових читаннях, присвячених пам'яті Володимира Михайловича Корецького (м. Київ, 17 лютого 2014 р.); *Міжнародних науково-практичних конференціях*, зокрема: «Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції» (м. Дніпропетровськ, 18 травня 2005 р.); «Запорізькі правові читання» (м. Запоріжжя, 18-19 травня 2006 р.); «Європейська наука XXI століття: стратегія і перспективи розвитку – 2006». (м. Дніпропетровськ, 17-28 квітня 2006 р.); II конференції «Дні науки-2006» (м. Дніпропетровськ, 17-28 квітня 2006 р.); XI конференції «Актуальные проблемы интеллектуальной собственности» (м. Ялта, 5 сентября 2007 р.); XIII конференції «Україна в євроінтеграційних процесах» (м. Київ, 23-24 лютого 2008 р.); 13 конференції «Актуальные проблемы интеллектуальной собственности» (м. Ялта, 1-5 сентября, 2008 р.); «Держава і право: de lege praeterita, instante, future» (м. Миколаїв, 27-28 листопада 2009 р.); II міжнародного нобелівського форуму «Світова економіка XXI століття: цикли та кризи» (м. Дніпропетровськ, 19-22 травня 2010 р.); «Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики» (м. Одеса, 8 жовтня 2010 р.); «Сучасні проблеми правової системи України» (м. Київ, 28 жовтня 2010 р.); «Преступления против интеллектуальной собственности» (г. Нижний Новгород, 19-20 мая 2011 г.); III конференції, присвяченій 10-річчю Міжнародного гуманітарного університету «Актуальні проблеми кримінального права та кримінології, кримінально-виконавчого права» (м. Одеса, 2011 р.); читаннях, присвячених пам'яті професора Імператорського Новоросійського університету П.Є. Казанського (м. Одеса, 21-22 жовтня 2011 р.); «Роль і значення інтелектуальної власності в інноваційному розвитку економіки» (м. Київ, 9-11 листопада 2011 р.); «Людина, суспільство, держава: публічно-правовий аспект», VIII Прибузькі юридичні читання (м. Миколаїв, 23-24 листопада 2012 р.); IV конференції «Роль і значення інтелектуальної власності в інноваційному розвитку економіки» (м. Київ, 12-14 листопада 2012 р.); «Актуальні питання інтелектуальної власності та інноваційного розвитку» (м. Харків, 15-16 листопада 2012 р.); IV конференції «Сучасні проблеми правової системи України» (м. Київ, 22 листопада 2012 р.); «Актуальні проблеми правоохоронної діяльності та юридичної науки» (м. Дніпропетровськ, 19-20 вересня 2013 р.); Українсько-польській науково-практичній конференції «Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в умовах євроінтеграції» (м. Дніпропетровськ, 15 листопада 2013 р.); «Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні» (м. Херсон, 20-21 вересня 2013 р.); «Духовні засади сучасного правогенезу», IX Прибузькі юридичні читання» (м. Миколаїв, 29-30 листопада 2013 р.); «Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку» (м. Ужгород, 15-16 листопада 2013 р.); «Сучасні проблеми правової системи» (м. Київ, 28 листопада 2013 р.); «Право і держава сучасної України» (м. Запоріжжя, 18-19 квітня 2014 р.); «Сучасний стан розвитку правової

системи України» (м. Дніпропетровськ, 18 червня 2015 р.); «Актуальні питання теорії та практики застосування сучасного вітчизняного та міжнародного права» (м. Київ, 12-13 червня 2015 р.); «Право, держава та громадянське суспільство в умовах системних реформ у процесі євроінтеграції» (м. Дніпропетровськ, 1-2 квітня 2016 р.); Medzinárodná vedecká konferencia «Európska tradícia v medzinárodnom práve: uplatňovanie ľudských práv» (Bratislava, Slovenská republika, 6-7 máj 2016 r.); Міжнародний конгрес європейського права (м. Одеса, 21-22 квітня 2017 р.); «Європейські інтеграційні процеси у ХХІ столітті: Ключові тенденції, основні виклики та нові можливості» (м. Київ, 26-27 березня 2018 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено у індивідуальній монографії, 23 наукових статтях, які опубліковано у вітчизняних періодичних наукових фахових виданнях (з них 10 входять до міжнародних наукометричних баз даних), 3 статтях в іноземних наукових періодичних виданнях фахового профілю, у 19 статтях в інших наукових виданнях та 42 тезах доповідей та повідомлень на міжнародних та всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, логічно об'єднаних у одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 589 сторінок, з них основного тексту 505 сторінок. Список використаних джерел і літератури налічує 630 найменувань і займає 79 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, шляхи і форми їх упровадження; наведено характеристику апробацій і публікацій дисертантки, у яких відображені основні положення роботи; охарактеризовано структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Теоретико-правові основи конституційного права на інтелектуальну власність» складається з п'яти підрозділів, присвячених визначенню сучасних теоретичних підходів до поняття «інтелектуальна власність», висвітленню історико-правових аспектів матеріально-правового конституювання права на результати творчої діяльності та інтелектуальну власність, розгляду права людини на результати творчої діяльності та ІВ в дискурсі антропології права, аналізу ІВ крізь призму конституційної аксіології та характеристиці ІВ як об'єкту конституційного регулювання.

У *підрозділі 1.1 «Сучасні теоретичні підходи до визначення поняття «інтелектуальна власність»* розглядаються основні сучасні підходи до трактування і розуміння термінологічної змістовності поняття ІВ.

Відмічається, що у юридичній доктрині і правозастосовній практиці існує понятійна розмитість термінів, які відносяться до сфери ІВ. Чітко сформульованої дефініції і єдиного тлумачення змісту цього поняття в сучасному праві не існує. Разом з тим, поняття «ІВ», незважаючи на численні заперечення, продовжує активно використовуватися в міжнародному праві. Для сучасного міжнародного законодавства звичайним є використання в якості синонімів термінів «ІВ» (intellectual property) і «права ІВ» (intellectual property rights).

Отже, відсутність всеосяжної теорії в сфері нематеріального виробництва, що визнається всіма, і термінологічні розбіжності не заважають визнанню, що результати творчої праці підлягають спеціальній охороні з боку держави. Той факт, що існування інституту права ІВ вимагає здійснення державою регулюючої, координуючої і законодавчої функції обумовив його появу в нормах конституційного права різних держав.

У підрозділі 1.2 «Історико-правові аспекти матеріально-правового конституювання права на результати творчої діяльності та інтелектуальну власність» досліджена генеза конституювання та подальшої інституціоналізації права людини на результати творчої діяльності та ІВ.

Визначено основні етапи суспільного визнання і юридичного закріплення права на результати творчої діяльності та ІВ в законодавстві і формування двох систем авторського права: англо-американської («copyright»), орієнтованої на комерційне використання творів, і континентальної або французької («droit d'auteur»), що орієнтована на особистість автора. В останні роки різниця між двома системами долається завдяки розвитку міжнародного законодавства в сфері ІВ.

Авторкою надано системний аналіз міжнародного законодавства з прав людини, яке закріпило в якості основоположних прав свободу творчості, право на захист моральних і матеріальних інтересів авторів (Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Американська декларація прав і обов'язків людини, Американська конвенція про права людини (Пакт Сан-Хосе), Арабська хартія прав людини, Декларація АСЕАН про права людини). Положення цих документів склали основу для наступного закріплення права на ІВ у конституціях країн світу.

Зростання ролі інтелектуальної діяльності у другій половині ХХ ст. призвело до того, що конституції багатьох сучасних держав не залишили без уваги цю найважливішу сферу людських відносин. Суспільне визнання ІВ та її захист у конституціях стали актом найбільшого конституційного, наукового і практичного значення.

У підрозділі 1.3 «Право людини на результати творчої діяльності та інтелектуальну власність в дискурсі антропології права» підкреслено, що процес «антропологізації» суспільних наук, який намітився в кінці

XX століття, вплинув на стан сучасної правової думки, що акцентує свою увагу на проблемі «людина-право». Філософсько-правова антропологія, що оперує термінами «людське вимірювання права», «олюднення права», «гуманізація права», «антропоцентризм права» може бути плідно використана для розкриття суті сучасного права ІВ за допомогою застосування загальної теорії прав людини. В сучасних умовах творець набуває статусу головної фігури суспільного розвитку. Розвиток інтелектуальної діяльності та ІВ в значній (якщо не в найбільшій) мірі буде зумовлюватися ставленням держави і суспільства до особи творця, яке має визначатися в конституціях. Це особливо актуально в умовах інформаційного суспільства, коли однією з головних суспільних цінностей стає творча діяльність людини. Антропологічний підхід означає, що забезпечення і охорона права ІВ повинні проводитися з позицій гарантування прав особи. Конституції гарантують державний захист прав і свобод.

У новітніх міжнародно-правових документах початку XXI ст., багато з яких введено дисертанткою у науковий обіг уперше, містяться важливі методологічні положення щодо розуміння суті і особливостей реалізації права людини на результати творчої діяльності і охорони ІВ в умовах панування інформаційно-комунікаційних технологій і економіки знань. Вони ґрунтуються на конституційних цінностях прав людини, правової держави, розвитку демократії. Їх вивчення, пропаганда і врахування в правотворчості і правозастосуванні дозволять удосконалювати як законодавство, у тому числі конституційне, так і правозастосовну практику державних органів, вирішувати складну проблему забезпечення конституційних прав людини в нових реаліях інформаційного суспільства.

У підрозділі 1.4 *«Інтелектуальна власність крізь призму конституційної аксіології»* зазначено, що для визначення сутності і значення конституційно-правових явищ в останні роки активно і плідно застосовується аксіологічний підхід до аналізу змісту конституцій, побудований на виявленні конституційних цінностей. З точки зору сучасних уявлень конституційні цінності розглядаються як основа формування юридичних цілей, які виступають у якості конституційно-правових імперативів нормативного регулювання.

Відмічається, що проблема конституціоналізації ІВ належить до нових напрямків у науці конституційного права, які позначилися в рамках загального концепту специфіки конституційно-правового регулювання в умовах інформаційного суспільства та економіки знань. Сучасні соціально-політичні реалії, пов'язані з поширенням інформаційно-комунікаційних технологій, зумовлюють не тільки розширення сфери застосування конституційного права, а й переосмислення наявних доктринальних положень і усталених інститутів конституційного права, таких, наприклад, як права і свободи людини. На думку американського професора Дж. Роузена, технологічні зміни призведуть до

суттєвих змін конституційних цінностей і інститутів вже до 2030 р. Тому в цих умовах, використовуючи нормативні приписи конституцій, необхідне формування відповідної правосвідомості щодо цінності права ІВ, необхідно формувати повагу до ІВ в суспільстві і затверджувати права автора як важливу конституційну цінність.

Політика держави повинна бути націлена на формування поваги до творців інтелектуальних продуктів, а також на пропаганду і роз'яснення серед широких верств значення і цінності інтелектуальної праці засобами виховної, освітянської практики та піар-діяльності.

Однією з форм формування поваги до ІВ і пропаганди її цінності стало вироблення *державних стратегій* захисту прав ІВ та поєднання зусиль державних інститутів і громадянського суспільства у вигляді *державно-приватного партнерства (Public Private Partnership)*, яке покликане впливати на суспільну свідомість і координувати заходи з роз'яснення ролі і значимості ІВ для прогресивного розвитку людства. У підрозділі аналізується відповідний досвід західних країн з високим ступенем захисту ІВ.

У підрозділі 1.5 «*Інтелектуальна власність як об'єкт конституційного регулювання*» констатовано: для об'єктів, які охороняються нормами патентного і авторського права, характерна *презумпція наявності творчої праці*, яка вкладена авторами у їх створіння. Конституційне право на результати творчої діяльності тісно пов'язане зі *свободою творчості* як елементом конституційної системи прав і свобод людини – цей принцип узгоджується із загальним принципом свободи особи, який отримує свій сенс із теорії природних прав людини. Встановлено, що поняття «свобода творчості» може виступати і як принцип духовно-культурного життя демократичного суспільства, і як суб'єктивне право на творчу діяльність. Конституції багатьох країн гарантують право створювати літературні, художні, наукові та інші твори, проводити наукові дослідження, займатися іншою творчою діяльністю у відповідності зі своїми інтересами і здібностями. Конституційна свобода творчості людини, як гарантована державою можливість, серед інших правомочностей передбачає право на державну підтримку творчої діяльності; право розпоряджатися результатами творчої праці; право захищати свободу творчості і результати творчої праці і їх юридичної форми у вигляді ІВ. Саме ця логіка обумовила появу у сучасних конституціях поряд з проголошеним правом на результати творчої діяльності надання спеціальних гарантій захисту ІВ. Робиться висновок, що конституційні гарантії на результати творчої діяльності вводять основоположний принцип всього сучасного законодавства про ІВ – положення про те, що *виключне право на результат інтелектуальної діяльності, створений творчою працею, первісно виникає у автора, а до інших осіб може переходити від автора тільки за договором або на інших підставах, встановлених законом.*

Аналіз доктринальних джерел сучасного конституційного права дозволив автору дисертаційної роботи зробити висновок про існування суб'єктивного конституційного права на ІВ. Тому його не слід змішувати з правами ІВ, які виникають з конкретних правовідносин, що є обов'язковою умовою виникнення галузевих прав. Разом з цим, конституційні права потребують конкретизації та розвитку за допомогою поточного законодавства, тобто галузевих прав, без яких вони ризикують бути нереалізованими. На практиці цей взаємозв'язок основних і галузевих прав стосовно предмету даного дослідження викликає потребу у конституціоналізації системи законодавства про ІВ.

Однією з складних проблем сучасної правової доктрини є проблема невідчужуваності конституційного права людини на інтелектуальну власність та його природно-правовий характер. Дисертант пропонує в якості методологічних настанов керуватися положеннями, прийнятими на тридцять п'ятій сесії Комітету ООН з економічних, соціальних і культурних прав *Зауважень загального порядку № 17 по статті 15 (1с) Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права*. Детальний аналіз цього документу, проведений в дисертації, приводить до кінцевого висновку, що ПІВ не слід змішувати з природним невідчужуваним правом людини на творчість і користування її результатами.

Розділ 2 «Конституціоналізація інтелектуальної власності в національних правових системах» складається з трьох підрозділів, в яких розглянута сучасна доктрина конституціоналізації та методологічні підходи до її дослідження, визначені рівні формалізації конституційного права на ІВ у конституційних текстах країн світу (первинна конституціоналізація), окреслена роль конституційного правосуддя в конституціоналізації ІВ (вторинна конституціоналізація).

У підрозділі 2.1 «Сучасна доктрина конституціоналізації та методологічні підходи до її дослідження» зазначено, що характерною рисою сучасного правового розвитку є конституціоналізація правових систем, пов'язана з істотним розширенням впливу конституцій на процеси правового регулювання. Відмічається збільшення значущості конституційних регуляторів для правового впливу на суспільні відносини. Потреба в конституціоналізації обумовлена необхідністю забезпечення єдності правового регулювання і стабільності правової системи. В науці конституційного права сформувався в загальних рисах концепт конституціоналізації, який є складовою теорії конституціоналізму. Із терміно-поняття (за М.П. Орзіх) конституціоналізація розвинулась до сталої категорії конституціоналістики. Аналіз основних теоретичних підходів до розкриття сутності конституціоналізації, даний у підрозділі, показує, що на сьогоднішній день існує плюралізм думок і визначень стосовно змісту структурної побудови та способів здійснення конституціоналізації. В той же час серед науковців досягнутий консенсус

відносно масштабів цього явища (йдеться про охоплення конституціоналізацією всієї правової системи), а також значущості для подальшого конституційного розвитку країн. Визнано, що динамічне наповнення конституційно-правових досліджень проблематикою конституціоналізації сприятиме поглибленому вивченню процесів правового регулювання, а, отже, більш ефективному впливу на юридичну практику. Для цілей даного дослідження пропонується така схема механізму конституціоналізації ІВ: 1) *первинна або установча конституціоналізація*, яка пов'язана із включенням в тексти конституцій питань ІВ або споріднених з нею явищ як об'єктів конституційно-правового регулювання; 2) *вторинна або інтерпретаційна конституціоналізація*, яка здійснюється в результаті діяльності конституційних судів і призводить до розширення тексту конституції за рахунок тлумачення конституційних норм. За такою логікою побудований виклад подальших підрозділів.

У підрозділі 2.2 «Рівні формалізації конституційного права на інтелектуальну власність в конституційних текстах країн світу (первинна конституціоналізація)» дається порівняльно-правовий аналіз первинної (або нормативно-законодавчої) конституціоналізації, яка пов'язується із закріпленням у текстах конституцій положень про право на результати творчої діяльності та ІВ. Розглянуті регіональні особливості формалізації конституційного права на ІВ в країнах Європи (підрозділ 2.2.1) і Латинської Америки (підрозділ 2.2.2), конституції яких містять найбільш прописані і розгалужені норми цього змісту у практиці світового конституціоналізму. Зазначено, що, починаючи з другої половини ХХ ст., під впливом міжнародно-правових документів про права людини та в умовах технологічного прогресу відбувається закріплення на конституційному рівні свободи творчості і права на результати творчої діяльності в якості соціально-економічних і культурних прав. Констатуються відмінності термінологічного і змістовного характеру, а також різний об'єм встановленого нормативного забезпечення права ІВ в конституціях. В країнах Латинської Америки, зокрема, закріплення прав ІВ в конституційних текстах обумовлено специфікою латиноамериканського неоконституціоналізму з його особливим акцентом на правозахисній проблематиці. У зв'язку з цим пропонується перший у вітчизняному правознавстві змістовний аналіз неоконституціоналізму.

У підрозділі 2.3 «Роль конституційного правосуддя в конституціоналізації інтелектуальної власності в національних правових системах (вторинна конституціоналізація)» зазначено, що для ІВ конституційні суди виконували роль нових позитивних генераторів ідей і підходів на тлі інформатизації і інноваційного розвитку суспільства. Вторинна конституціоналізація має важливіше значення для права ІВ в умовах коли відсутня єдина загальноприйнята дефініція цього поняття, предметом спорів є особливості правових режимів її видів, а також маються прогалини у

законодавстві, оскільки ПІВ виступає як молодий правовий інститут, який активно розвивається. Проведений у підрозділі аналіз справ з ІВ Верховного Суду США, Конституційної Ради Франції, конституційних судів Німеччини, Австрії, Литви, Росії, країн Латинської Америки дозволив дійти до висновку, що зміст діяльності конституційних судів у сфері конституціоналізації ІВ, можна звести до слідуєчого: тлумачення відповідних положень конституцій, виявлення правової невизначеності у правовому регулюванні окремих питань у сфері ІВ; визнання закону або законоположення таким, що не відповідає конституції; звернення уваги на неоднозначність правозастосовної практики з питань ІВ; підтвердження конституційного права ІВ; відновлення передбачених конституцією повноважень осіб на використання результатів своєї інтелектуальної діяльності. Конституціоналізація ІВ в процесі конституційного судочинства мала наслідком вироблення певних методологічних підходів і оціночних критеріїв для вирішення справ. В подальшому вони отримували суспільний резонанс і впливали на конституційне правосуддя інших держав.

Конституційний Суд України до останнього часу практично не мав усталеної практики у справах щодо ІВ.

Розділ 3 «Конституційно-процесуальне забезпечення права людини на результати творчої діяльності та інтелектуальну власність як фактор конституціоналізації» складається з двох підрозділів, в яких розкривається авторське бачення можливостей використання в процесі забезпечення і правового захисту ІВ конституційно-процесуальних норм.

У підрозділі 3.1 «Поняття конституційного процесу і його форм» висвітлюються існуючі доктринальні підходи до визначення поняття конституційного процесу. Сформульовані в загальній теорії права положення про необхідність суворих процедурно-процесуальних форм реалізації матеріального права закріпилися у сучасній правовій доктрині. Процесуально-правова основа механізму реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина є надзвичайно важливою для їх втілення в життя і забезпечення дотримання у правозастосовній практиці. Отже, новітня доктрина конституційного процесу не тільки акцентує увагу на юрисдикційній складовій цього явища (конституційному правосудді), а ставить питання про наявність системного комплексу конституційних процедур, задіяних у правореалізації. Для цілей даного дослідження принципово важливим є положення про міжгалузевий характер конституційно-процесуальної форми. Це означає, що порядок реалізації суб'єктами конституційних прав і обов'язків регламентується не тільки нормами конституційно-процесуального права, а й процесуальним законодавством інших галузей процесуального права (у нашому випадку – цивільного, адміністративного, кримінального). Отже, ми можемо визначити, що процесуально-правовими гарантіями прав на результати творчої діяльності та ІВ виступають закріплені на конституційному та законодавчому рівні, а

також рівні підзаконних нормативно-правових актів, процедури здійснення особами своїх інтелектуальних прав.

У підрозділі 3.2 «Конституційні норми-гарантії прав людини і громадянина в системі забезпечення конституційного права на інтелектуальну власність» досліджуються конкретні випадки використання процесуальних норм конституцій загального характеру для забезпечення прав людини на результати творчої діяльності та ІВ. При цьому дисертантка виходила з розуміння того, що конституції зарубіжних країн, передбачаючи гарантії по забезпеченню права на результати творчої діяльності та права ІВ, фіксують їх передусім як обов'язки держави в даній сфері (підрозділ 3.2.1). Їх можна поділити на дві групи: загально-правові та спеціальні: перші – полягають в тому, що державу зобов'язано гарантувати весь комплекс прав людини, частиною якого є право на результати творчої діяльності та ІВ; другі – у виконанні функцій з законодавчого забезпечення права ІВ (підрозділ 3.2.2), правовому захисті результатів творчої діяльності та ІВ у юрисдикційній (підрозділ 3.2.4) та неюрисдикційній (підрозділ 3.2.6) формах, створенні конституційних умов для діяльності спеціалізованих судів з ІВ (підрозділ 3.2.3), можливостей використання конституційних заборон та обмежень прав людини як підґрунтя цивілістичних обмежень прав у авторському та патентному праві (підрозділ 3.2.5).

Конституційні гарантії визначають загальний концептуальний підхід до змісту конституційного права ІВ щодо результатів творчої діяльності. Його можна було б визначити як особливі інтелектуальні правовідносини, тобто суспільні відносини, які визначають правовий статус особи як творця творчих результатів, а також права і обов'язки цієї особи, взаємовідносини з суспільством і державою з приводу об'єктів права ІВ, яким закон надає правове значення у якості результатів творчої діяльності.

Розділ 4 «Європейський досвід наднаціональної конституціоналізації інтелектуальної власності і його значення для України в умовах євроінтеграції» складається з двох підрозділів, у яких досліджуються процеси конституціоналізації ІВ в Європейському Союзі на наднаціональному рівні у двох формах: 1) первинної конституціоналізації у текстах установчих договорів ЄС, 2) вторинної конституціоналізації, пов'язаною з діяльністю Суду ЄС. Зазначено важливість європейського досвіду в цьому напрямку для України.

У підрозділі 4.1 «Інтелектуальна власність в первинному законодавстві Європейського Союзу» розглянута історична послідовність закріплення та змістовна складова права ІВ в установчих договорах Євросоюзу, які формують так зване первинне право ЄС і за своєю суттю, змістом і значенням подібні до конституцій національних держав. На цих підставах включення норм про ІВ в тексти установчих договорів може бути визначено як первинна конституціоналізація ІВ в Європейському Союзі. Особливе значення мало відображення положення про захист ІВ у ч.2 ст.17 Хартії основних прав

Європейського Союзу, яка за умовами Лісабонського договору була додана до установчих договорів і набула статусу документу конституційного характеру. У ст. 13 Хартії розділу «Свободи» проголошується свобода художньої творчості і науково-дослідної діяльності, пов'язаних з захистом прав творців інтелектуальних продуктів. Маються окремі норми, які відображають сучасні тенденції розвитку науково-технічного прогресу і встановлюють обмеження патентування (наприклад, заборона на клонування людських істот). Положення про ІВ були включені в текст *Договору про запровадження Конституції для Європи (Конституції ЄС) 2004 р.* І хоча *Конституція ЄС* не стала діючим юридичним документом, важливе методологічне і світоглядне значення мали положення ст. III-176 про європейські права ІВ і компетенцію Союзу приймати відповідні закони «для забезпечення однакового захисту прав ІВ в межах всього Союзу, а також для створення централізованої системи визнання, координації та нагляду».

Положення установчих договорів і Хартії основних прав ЄС мають прямий і все більш активний вплив на формування вторинного права ЄС в сфері ІВ (регламенти, директиви, рішення) і правозастосовчу діяльність відповідних органів ЄС.

У підрозділі 4.2 «Захист основних прав в практиці Суду ЄС у справах з інтелектуальної власності» аргументується положення про наявність вторинної конституціоналізації ІВ в ЄС з огляду на те, що Суд ЄС (Court of Justice of the European Union), як найвища ланка судової системи ЄС, виконує також функції квазіконституційного суду, хоча і без відповідного формального закріплення. До компетенції Суду входить не тільки розгляд спорів, що виникають на основі договорів ЄС, але і тлумачення самих договорів. В ході історичного розвитку його рішення набули характеру обов'язкового судового прецеденту.

До 2007 року Суд ЄС у справах з ІВ основний упор робив на захист з точки зору правил внутрішнього ринку ЄС. При розгляді справ враховувалися норми вторинного права ЄС і міжнародних угод (наприклад, Угоди ТРІПС, Договорів ВОІВ з авторського права). Основні права фактично ігнорувалися і виводились за межі права ЄС. У 2008-2014 рр. після прийняття Лісабонського договору стан справ поступово змінювався. В рішеннях Суду почали з'являтися обережні формулювання про «справедливий баланс прав» у відповідності з законодавством ЄС. У відомій справі *Scarlet* (Справа C-70/10 *Scarlet Extended SA* проти бельгійської Спілки авторів-композиторів і видавців) вже в повній мірі був застосований комплекс посилань на статті Хартії основних прав ЄС (ч. 2 ст. 17 – захист ІВ, ст. 16 – свобода ведення бізнесу, ст. 8 – захист персональних даних, ст. 11 – свобода вираження поглядів).

В підрозділі дана характеристика впливу рішень Європейського суду з прав людини і положень *Конвенції про захист прав людини і основоположних*

свобод на позиції Суду ЄС в питаннях ІВ на фоні складних проблем приєднання ЄС до цієї Конвенції.

Проаналізовані у розділі особливості конституціоналізації права ІВ в Євросоюзі важливо враховувати в процесі триваючої адаптації законодавства України до законодавства ЄС в сфері ІВ. Особливо це стосується питань розвитку цифрової економіки в рамках *Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки*. Орієнтація на забезпечення фундаментальних прав має бути провідною в формуванні поточного законодавства України з авторського права і суміжних прав, промислової власності, колективного управління правами, захисту прав в руслі наближення його до законодавства ЄС, що передбачено умовами *Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом*.

ВИСНОВКИ

Проблема конституціоналізації ІВ належить до нових напрямків у науці конституційного права, які позначилися в рамках загального концепту специфіки конституційно-правового регулювання в умовах інформаційного суспільства та економіки знань. До основних результатів дослідження можна віднести такі:

1. Характерною рисою сучасного правового розвитку є конституціоналізація правових систем, пов'язана з істотним розширенням впливу конституцій на процеси правового регулювання. Відмічається збільшення значущості конституційних регуляторів для правового впливу на суспільні відносини. В концептуальному плані теоретичний аналіз процесів конституціоналізації базується на виділенні двох її типів – внутрішньої, тобто в рамках окремих правових систем, і наднаціональної, пов'язаної з конституціоналізацією міжнародного права і становленням глобального конституціоналізму. Дана робота розкриває особливості внутрішньої конституціоналізації на основі використання порівняльно-правового методу із залученням правового матеріалу різних країн світу. В якості феномену зовнішньої конституціоналізації розглянутій процес конституціоналізації ІВ у ЄС в межах специфічної правової системи наднаціонального характеру.

2. Потреба у конституціоналізації обумовлена необхідністю забезпечення єдності правового регулювання і стабільності правової системи. Конституціоналізація передбачає насиченість конституційними нормами та принципами усіх сфер соціально-правового буття суспільства. Суспільні процеси, у свою чергу, впливають на характер і зміст конституційних норм, сприяють розширенню кола об'єктів конституційного регулювання. Так сталося з інтелектуальною власністю, яка на тлі розвитку науково-технічного прогресу і підвищення її соціальної функції як фактору стимулювання і

охорони результатів творчої діяльності, знайшла відображення в нормах конституцій.

3. Сучасні конституції діють в нових соціальних умовах, детермінованих інформатизацією, комп'ютеризацією і переходом до високотехнологічних виробництв. Економічні і технологічні перетворення сучасності доповнюються розвитком прав людини, демократизацією правової держави, визнанням особистого інтересу людини. Людина-творець постає у центрі сучасної програми розвитку. Креативність і здібність до творчості стають елементами правового статусу особи, які потребують конституційного забезпечення. Запропонований у даному дослідженні антропологічний підхід означає, що *забезпечення і охорона права інтелектуальної власності повинні проводитися з позицій гарантування прав особи*. Гуманізація, «олюднення» права і законодавства є провідною тенденцією сучасного правового розвитку. Принцип гуманізму є конституційним принципом, згідно з яким людині надається статус абсолютної цінності у суспільстві, визнається її право на виявлення і розвиток своїх здібностей, забезпечується захист інтересів і створюються умови для реалізації творчого потенціалу. Закріплення цього принципу у законодавстві з ІВ є проявом конституціоналізації, наповнює його гуманістичним змістом і підпорядковує цілі забезпечення прав і свобод людини.

4. Методологія проведеного дослідження базувалась на аксіологічному підході до аналізу змісту конституцій, побудованому на виявленні конституційних цінностей. З точки зору сучасних уявлень конституційні цінності розглядаються як основа формування юридичних цілей, які виступають у якості конституційно-правових імперативів нормативного регулювання. Звернення держави до тієї чи іншої системи конституційних цінностей обумовлено їх системоутворюючим характером. Вони слугують правовою основою державності, визначають стратегічні цілі і інтереси країни.

5. ІВ в умовах інформаційного суспільства забезпечує розвиток науково-технічного прогресу і тим визначає розвиток суспільства. Вона стає таким чином соціальною цінністю, забезпеченою конституційним захистом. В роботі обґрунтовано положення про ІВ як сучасну конституційну цінність, що стає благом, яке сприймається як найбільш значуще, важливе і обов'язкове. Незважаючи на те, що конституційні цінності можуть мати національне забарвлення і залежати від історичних традицій і національної конституційної культури, в умовах глобалізації формуються загальні ознаки універсальної культури конституціоналізму, де ІВ виступає в якості загальновизнаної цінності. У новій ієрархії конституційних цінностей інформаційного суспільства поряд з інтелектуальною власністю одне з провідних місць посідає свобода творчості, яка забезпечує захист результатів творчої діяльності, об'єктивованих в інтелектуальній власності. Розуміння і правильний облік

конституційних цінностей важливі як для законодавчої діяльності, так і правозастосовчої практики, зокрема, конституційних судів, форми діяльності яких наповнені конституційною аксіологією (конституційна діагностика, генерування конституційних цінностей, формування вихідних засад їх використання органами законодавчої, виконавчої та судової гілок влади).

6. Використовуючи нормативні приписи конституцій, потрібне формування відповідної правосвідомості щодо цінності ІВ. Політика держави повинна бути націлена на виховання поваги до творців інтелектуальних продуктів, а також на пропаганду і роз'яснення серед широких верств значення і цінності інтелектуальної праці засобами виховної, освітянської практики та піар-діяльності. В роботі наголошено на необхідності поєднання зусиль державних інститутів та громадянського суспільства у вигляді державно-приватного партнерства, яке покликане впливати на суспільну свідомість і координувати заходи по роз'ясненню ролі і значимості ІВ для прогресивного розвитку людства. Наведені і проаналізовані конкретні приклади такого партнерства в зарубіжних країнах.

7. Змістовний аналіз ІВ в якості об'єкту конституційного регулювання, проведений на основі міжнародно-правових документів з прав людини і доктринальних джерел, дає підстави стверджувати, що ПІВ не слід змішувати з природним невідчужуваним правом людини на творчість і користування її результатами. Останнє властиво людській особі як такій, тоді як права ІВ є, перш за все, засобом, яким користуються держави для стимулювання винахідництва і творчості на благо всього суспільства. Тому серцевиною законодавства про ІВ повинні бути суб'єктивні права творця цієї власності, закріплені на конституційному рівні.

8. Конституційне ПІВ – це складене право, яке включає в себе як негативні, так і позитивні права. *Тому воно повинно тлумачитися окремо по відношенню до різних об'єктів ІВ.* В якості природного права конституційне ПІВ відноситься до об'єктів, які є результатом творчої діяльності, оскільки остання пов'язана з особою автора і слугує вираженням його індивідуальності. Природно-правовий характер означає, що воно існує незалежно від волі держави, яка не повинна його порушувати. По відношенню до засобів індивідуалізації діє позитивне конституційне право, тобто держава повинна його визначати і реалізовувати своїми діями.

9. Конкретний аналіз процесів конституціоналізації ІВ в рамках окремих правових систем побудований в даній роботі на виокремленні двох видів – первинної і вторинної конституціоналізації.

Первинна конституціоналізація (або нормативно-законодавча) пов'язується із закріпленням у текстах конституцій положень про право на результати творчої діяльності та ІВ. Вперше в тексті конституції права на результати інтелектуальної діяльності були зафіксовані у США наприкінці ХУІІІ ст. у п. 8 розділу 8 ст. 1 Конституції 1787 р. В Європі конституційне

закріплення прав на результати творчої праці теж відбувалося в кінці XVIII століття і пов'язане з появою перших конституцій періоду Великої французької революції. Конституції США і Франції закріпили визнання індивідуальних прав кожного винахідника і автора, що знайшло відображення в спеціальному законодавстві, створеному в той період. Це мало значний вплив на подальшу конституційну практику і заклало підвалини сучасного конституційного регулювання права ІВ.

10. Починаючи з другої половини XX ст., під впливом міжнародно-правових документів про права людини та в умовах технологічного прогресу відбувається закріплення на конституційному рівні свободи творчості і права на результати творчої діяльності в якості соціально-економічних і культурних прав. Аналіз сучасних конституційних текстів різних країн показує, що конституційні норми про право людини на творчу діяльність, її результати і пов'язану з ними ІВ вміщені в тих частинах конституцій, де закріплені основні права і свободи людини і громадянина. У окремих випадках в таких розділах проходить диференціація прав людини на особисті, громадянські, політичні, соціально-економічні, культурні. Зокрема, право на ІВ та результати творчої діяльності фіксується в частинах про економічні, соціальні і культурні права. Констатуються відмінності термінологічного і змістовного характеру, а також різний об'єм встановленого нормативного забезпечення права ІВ в конституціях.

11. Проаналізовані регіональні особливості конституційних приписів в країнах Європи і Латинської Америки дають підстави для таких узагальнень. Так, стосовно Європи виділено три групи країн: 1) країни, конституції яких використовують термінологію «ІВ» і містять прямі і безпосередні гарантії її розвитку; 2) країни, конституції яких гарантують право на результати творчої діяльності, але не використовують термін «ІВ»; 3) країни, конституції яких опосередковано гарантують право на результати інтелектуальної діяльності в статтях, де проголошується свобода науки, дослідження, мистецтва, технічної творчості або держава зобов'язується забезпечити доступ до творчого надбання. У них використана формула «права через свободи», що відповідає логіці побудови відповідних статей міжнародно-правових документів. У низці нині діючих конституцій європейських держав не міститься норм про права ІВ або гарантій відносно творчої діяльності. У такому випадку використовуються відповідні норми міжнародного законодавства про права людини, як чинник для конституціоналізації галузевого законодавства.

12. В країнах Латинської Америки закріплення прав ІВ в конституційних текстах обумовлено специфікою латиноамериканського неоконституціоналізму з його особливим акцентом на правозахисній проблематиці. Враховуючи те, що майже всі сучасні латиноамериканські конституції приймалися, або реформувалися протягом 15-20 останніх років, коли вже була заснована і активно функціонувала Всесвітня організація ІВ та був створений значний

масив міжнародних договорів, де використовувався термін «інтелектуальна власність», у цих конституціях, як і у нових конституціях пострадянських держав, поняття «ІВ» вживається вельми активно. У ряді конституцій мова йде про виключні права власності авторів та винахідників. Так чи інакше поняття «власність» стосовно результатів творчої діяльності присутнє практично у всіх латиноамериканських конституціях. Для цього регіону не характерне притаманне для європейської конституційної практики гарантування прав на творчі здобутки шляхом гарантування лише свободи творчості, хоча вона і згадується в окремих текстах.

Практично усі латиноамериканські конституції фіксують положення про гарантування і захист ІВ та результатів творчої діяльності відповідно до закону, тим самим передбачаючи наявність законодавства про ІВ в країні.

Особливістю фіксації норм про охорону ІВ у конституціях країн Латинської Америки є включення в об'єктний склад не тільки результатів творчої діяльності (твори літератури, науки, винаходи, художні витвори і т.і), але і засобів індивідуалізації – торгові марки, фірмове найменування. Серед носіїв суб'єктивних прав на ІВ у конституційних текстах відповідно фігурують окрім письменників, науковців, винахідників, художників, композиторів тощо, торговці, комерсанти та виробники.

Латиноамериканські конституції зафіксували право корінних народів жити у відповідності зі своїми звичаями і традиціями. Індигенізація означає особливу спрямованість конституційного законодавства на захист прав корінних жителів континенту індіанців. С точки зору теорії і практики індігенізму можна оцінювати наявність у конституціях багатьох латиноамериканських країн унікальних у світовій конституційній практиці статей про *колективну ІВ* гарантовану державою з заборонами її неправомірного використання.

13. Можна погодитися з думкою Г.В. Усова, що серед способів, які застосовуються в конституційних текстах для регулювання ІВ можна виділити визнання, стимулювання, заохочення, охорона і захист, гарантування, дозвіл, заборона, зобов'язування, покладання відповідальності. Окремі конституції поєднують декілька з них.

Слід враховувати, що можливості конституційного регулювання ІВ не вичерпуються конкретною нормативністю. Конституції виявляють методологічні підходи до створення норм спеціального законодавства, визначають не тільки букву, але і дух, загальну спрямованість і концептуальний зміст законів.

14. *Вторинну конституціоналізацію ІВ* (або нормативно-інтерпретаційну) в межах даного дослідження ми пов'язуємо з діяльністю конституційних судів. Конституційний суд, як легітимний суб'єкт конституціоналізації, забезпечує її різними способами формально-юридичного впливу, а саме: тлумачення положень Конституції; виявлення правової

невизначеності у правовому регулюванні окремих питань у сфері ІВ; визнання закону або законоположення таким, що не відповідає Конституції; звернення уваги на неоднозначність правозастосовної практики з питань ІВ; підтвердження конституційного права ІВ; відновлення передбачених Конституцією повноважень осіб на використання результатів своєї інтелектуальної діяльності.

Вторинна конституціоналізація має важливіше значення для права ІВ в умовах коли відсутня єдина загальноприйнята дефініція цього поняття, предметом спорів є особливості правових режимів її видів, а також маються прогалини у законодавстві, оскільки ПІВ виступає як молодий правовий інститут, який активно розвивається. В умовах існування «віртуального діалогу» між доктринами і позиціями вищих судів країн західної правової традиції, а також притаманній для доби глобалізації «міграції конституційних ідей», рішення національних конституційних юрисдикцій стають джерелом обміну досвідом, допомагають у виявленні спільних проблем конституційного правосуддя у складних справах з інтелектуальною власністю, визначенні шляхів їх вирішення і подолання труднощів.

15. Процес конституціоналізації ІВ включає активне використання для її правового захисту конституційно-процесуальних норм. Зміст конституційно-процесуального забезпечення права людини на результати творчої діяльності та ІВ полягає у використанні спеціальних конституційно-процесуальних прав-гарантій, які створюють належні юридичні передумови для нормального право-реалізаційного процесу і досягнення суб'єктами конституційно-правових відносин своїх цілей. Такі норми мають власне конституційне оформлення і наявність власного нормативного змісту. Вони принципово важливі, наприклад, для юрисдикційного і неюрисдикційного захисту ІВ.

16. Як чинники конституціоналізації в даному дослідженні проаналізовані конституційні основи державного регулювання ІВ та конституційні основи законодавства про ІВ. Подальший розвиток українського законодавства, на наш погляд, повинен бути пов'язаний з більш глибоким застосуванням конституційних положень щодо гарантій свободи творчості і відображати положення міжнародних документів з прав людини. У зв'язку з цим з метою підвищення ефективності захисту особистих немайнових прав творців об'єктів права ІВ нами пропонується відобразити в текстах спеціальних законів України (Закон «Про авторське право та суміжні права», Закон «Про охорону прав на винаходи та корисні моделі», Закон «Про охорону прав на промислові зразки») конституційні положення щодо права на результати творчої діяльності (право на свободу творчості та визначення її змісту і форм).

17. Оскільки важливішою задачею законодавства є забезпечення балансу інтересів творців та суспільства, потрібно не тільки заохочувати творчу активність, але і забезпечувати доступ суспільства до інтелектуальних

здобутків і їх використанню в умовах, коли право на використання має комерційний характер. Тому вважаємо за доцільне в конституційному тексті і текстах спеціальних законів з права ІВ зробити наголос на необхідності не тільки захисту інтересів авторів, але і на *можливості суспільства мати доступ і користуватися інтелектуальними і творчими результатами з метою подальшого розвитку науки і технологічного прогресу.*

18. Законодавство у сфері ІВ має бути зорієнтовано на забезпечення свободи творчості творців інтелектуальних продуктів, але одночасно враховувати інтереси власників майнових прав на об'єкти ІВ. При цьому можливі розумні обмеження прав творців і правовласників в інтересах суспільства (строки правової охорони, відкриті і примусові ліцензії, тощо). Такі обмеження мають спиратися на конституційні положення щодо обмеження прав і свобод людини і враховувати підходи міжнародного права.

19. У сучасній доктрині конституціоналізму в останні роки підкреслюється зростаюче економічне значення ІВ. Авторське право заохочує прагнення авторів створювати значні роботи і полегшує можливість використання цих робіт в комерційних цілях. Майнові права авторів виступають у якості своєрідного товару, який може вільно відчужуватися і передаватися на підставі юридично значимих угод. Економічна сторона авторського права включає також майнові авторські правомочності, що захищають автора від економічного диктату партнерів, наприклад, видавців, продюсерів. Авторам і господарюючим суб'єктам повинні бути забезпечені відповідні пільги і стимули економічного характеру у вигляді кредитів, оподаткування, державного фінансування науково-технічних розробок. Особливості творчих професій вимагають дієвих законодавчих норм, що сприяють соціально-економічній інтеграції авторів в суспільство. Отже, *потребують, на наш погляд, конституційного визначення економічні аспекти ІВ.* Це могло бути здійснено у відповідному розділі «Економічні основи держави», відсутність якого у нині діючій Конституції України не сприяє правовій визначеності інноваційного розвитку держави.

20. Проаналізовані у дисертаційному дослідженні особливості конституціоналізації права ІВ на наднаціональному рівні в Євросоюзі дають підстави визначити наявність двох видів: 1) первинної конституціоналізації у текстах установчих договорів ЄС та Хартії основних прав ЄС, 2) вторинної конституціоналізації, пов'язаною з діяльністю Суду ЄС. Включення норм про ІВ в тексти установчих договорів може бути визначено як первинна конституціоналізація ІВ в Європейському Союзі. Особливе значення мало відображення положення про захист ІВ у ч.2 ст.17 Хартії основних прав Європейського Союзу, яка за умовами Лісабонського договору була додана до установчих договорів і набула статусу документу конституційного характеру. Положення установчих договорів і Хартії основних прав ЄС мають прямий і все більш активний вплив на формування вторинного права ЄС в сфері ІВ

(регламенти, директиви, рішення) і правозастосовчу діяльність відповідних органів ЄС.

21. Наявність вторинної конституціоналізації ІВ в ЄС констатується з огляду на те, що Суд ЄС (Court of Justice of the European Union), як найвища ланка судової системи ЄС, виконує також функції квазіконституційного суду, хоча і без відповідного формального закріплення. На сучасному етапі одним з головних завдань Суду ЄС є встановлення справедливого балансу між захистом ІВ і забезпеченням основних прав людини. На такий підхід Суд ЄС орієнтує і національні суди країн-членів. Актуальність такої позиції очевидна в умовах, коли у сучасному законодавстві з ІВ спостерігається зміщення в сторону забезпечення прав правовласників за рахунок утиску інтересів суспільства. Пошук Судом оптимального балансу між приватними і публічними інтересами є своєчасним і обґрунтованим. Аргументованим видається положення, висунуте англійським дослідником Дж. Гріффітсом, що обґрунтування Судом ЄС своїх рішень у справах з ІВ посиленнями на фундаментальні права є не тільки захистом цих прав, але і своєрідним методом гармонізації і уніфікації законодавства ЄС в галузі ІВ.

22. Конституціоналізація правозастосовної практики ЄС в сфері ІВ не обмежується діяльністю Суду ЄС. Тенденція конституціоналізації проявляється у збільшенні проектів і пропозицій по змінам режимів ІВ з використанням правозахисних рамок. Концепт конституціоналізації ІВ в Євросоюзі базується перш за все на визнанні впливу фундаментальних прав на ПІВ. Конституційний статус прав ІВ заснований на Хартії основних прав ЄС. Досвід ЄС свідчить, що фундаментальні права становлять не тільки настанову щодо застосування існуючого законодавства з ІВ, але також для реорганізації (або модернізації) його у майбутньому. Подальший розвиток права ІВ в об'єднаній Європі буде пов'язаний з визнанням фундаментальних прав як базису всієї системи забезпечення і захисту ІВ.

23. Проаналізовані у дисертаційній роботі особливості конституціоналізації права ІВ в Євросоюзі важливо враховувати в процесі триваючої адаптації законодавства України до законодавства ЄС в сфері ІВ. Особливо це стосується питань розвитку цифрової економіки в рамках *Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки*, зважаючи на те, що в практиці ЄС закони про ІВ і основні права активно використовуються у розбудові мережевого інформаційного суспільства. Орієнтація на забезпечення фундаментальних прав має бути провідною в формуванні поточного законодавства України з авторського права і суміжних прав, промислової власності, колективного управління правами, захисту прав в руслі наближення його до законодавства ЄС, що передбачено умовами *Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом*.

24. Подальша конституціоналізація права ІВ буде обумовлюватися умовами цифрової революції, які вимагають застосування нових принципів і

підходів в розробці законодавства і в правозастосовній практиці. Це відноситься, наприклад, до захисту і охорони складних систем (технологій), побудованих на основі декількох структурно пов'язаних об'єктів. Існування глобального кіберпростору, використання цифрових технологій у таких галузях, як електронна комерція, медіа, банківські і страхові послуги, туризм, формують нове законодавче середовище, в якому відбувається трансформація традиційної правової конструкції ІВ.

Розвиток законодавства про ІВ в майбутньому в першу чергу пов'язаний з забезпеченням правового регулювання біо- і нанотехнологій, кіберфізичних систем, штучного інтелекту, втілених у промисловому Інтернеті (Internet of Things), розумних пристроях і інтелектуальних системах (smart everything), хмарних технологіях (cloud computing), глобальних базах даних (big data), сервісах управління бізнесом, мобільних технологіях. Новими викликами для права ІВ стають питання безпеки використання ІВ для всіх учасників цивільного обороту, розширення переліку охороноздатних об'єктів, зміна способів правової охорони, створення сегменту цифрових послуг як різновиду об'єктів ІВ, створення «кібервласності» (права на віртуальні об'єкти цифрового простору).

Рішення цих завдань можливе на основі використання конституційних принципів поваги прав людини, рівності, досягнення балансу між приватними і публічними інтересами, поєднання інтересів особи та суспільства

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Індивідуальна монографія:

Бочарова Н.В. Конституціоналізація інтелектуальної власності в умовах інформаційного суспільства і економіки знань: монографія / За ред. М.О. Баймуратова. Дніпро: Інновація, 2019. 356 с.

Рецензія

Копиленко О.Л. Актуальне дослідження права інтелектуальної власності у конституційно-правовому аспекті. *Публічне право*. 2019. № 2 (34). С. 162-164.

(Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща).

Статті у періодичних наукових фахових виданнях України з юридичних наук:

1. Бочарова Н.В. Конституційне закріплення права інтелектуальної власності в державах Європи (порівняльно-правовий аналіз). *Юридична Україна*. 2005. № 5. С. 23-30.

2. Бочарова Н.В. Значення досвіду правового регулювання інтелектуальної власності в ЄС для України на шляху європейської інтеграції.

Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ: Збірник наукових праць. 2005. № 4. С. 186-192.

3. Бочарова Н.В. Право на результати творчої діяльності в системі сучасних прав людини і громадянина. *Юридична Україна*. 2006. № 3. С. 8-12.

4. Бочарова Н.В. Конституційно-правова охорона інтелектуальної власності (сучасний зарубіжний досвід). *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2006. № 4. С. 37-44.

5. Бочарова Н.В. Конституційно-правове регулювання інтелектуальної власності (історико-правовий аспект). *Вісник Дніпропетровського університету внутрішніх справ*. 2006. № 1. С. 61-66.

6. Бочарова Н.В. Право на результати творческой деятельности в системе правовых ценностей современного информационного общества. *Актуальні проблеми держави та права: Збірник наукових праць*. Вип. 40. Одеса: Юридична література, 2008. С. 245-252.

7. Бочарова Н.В. Специализированные суды по вопросам интеллектуальной собственности: аргументы «pro» и «contra» в современных международных дискуссиях. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2007. № 6. С. 41-52.

8. Бочарова Н.В. Розвиток інноваційної і науково-технічної політики Європейського Союзу в умовах реалізації нового циклу Лісабонської стратегії економічного зростання і зайнятості. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2009. № 1. С. 46-60.

9. Бочарова Н.В. Становлення сучасної стратегії Європейського Союзу у боротьбі з інтелектуальним піратством і контрафакцією (1998-2006 рр.) *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2010. № 2. С. 47-56.

10. Бочарова Н.В. Кримінально-правовий захист інтелектуальної власності в ЄС. *Актуальні проблеми держави та права: Збірник наукових праць*. Одеса: Юридична література, 2010. С. 303-308.

11. Бочарова Н.В. Законодавче забезпечення права інтелектуальної власності в країнах Європи (порівняльно-правовий аналіз). *Порівняльно-правові дослідження*. 2009. № 2. С. 118-123.

12. Бочарова Н.В. Право на результати творчої діяльності та інтелектуальну власність як об'єкти конституційного регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2012. № 19. Том 1. С. 146-151.

13. Бочарова Н.В. Методологічні підходи до створення сучасного законодавства в галузі охорони авторського права в мережі Інтернет в документах Ради Європи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2013. № 6/1. С. 28-36.

14. Бочарова Н.В. Сучасні тенденції розвитку законодавства країн Європейського Союзу в галузі авторського права. *Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання*. 2013. № 3-1. С. 109-112.

15. Бочарова Н.В. Значення конституційного забезпечення свободи творчості та права на результати творчої діяльності в умовах інформаційного суспільства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 7. С. 68-72.

16. Бочарова Н.В. Методологічні засади боротьби світової спільноти з інтелектуальним піратством і контрафакцією. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип. 72*. Одеса: Юридична література, 2014. С. 424-428.

17. Бочарова Н.В. Соціально-правовий механізм забезпечення прав людини: до питання про зміст та структуру поняття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. № 33. Т. 1. С. 11-14.

18. Бочарова Н.В. Конституціоналізація інтелектуальної власності в інформаційному суспільстві: сучасний досвід США. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 2. С. 78-84.

19. Бочарова Н.В. Охорона інтелектуальної власності в праві Ради Європи. *Альманах міжнародного права*. 2016. № 12. С. 4-12 (Міжнародний гуманітарний ун-тет, Одеса).

20. Бочарова Н.В. Концепт конституціоналізації в сучасній конституційній теорії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2018. Вип. 49. Т. 1. С. 58-61.

21. Бочарова Н.В. Конституціоналізація міжнародного права як зовнішній чинник конституціоналізації правових систем країн світу. *Юридична Україна*. 2018. № 1. С. 28-34.

22. Бочарова Н.В. Роль суду ЄС в конституціоналізації правової системи Європейського Союзу. *Право і суспільство*. 2018. № 4. С. 14-18.

23. Бочарова Н.В. Конституційні реформи в Латинській Америці крізь призму неоконституціоналізму. *Конституційно-правові академічні студії*. 2018. № 2. С. 106-113.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав з юридичних наук:

1. Бочарова Н.В. Конституционное регулирование права на результаты творческой деятельности и интеллектуальную собственность в Европейском Союзе. *Legea și viața* (Закон и жизнь. Международный научно-практический правовой журнал, Республика Молдова). 2013. № 9/3. С. 7-11.

2. Бочарова Н.В. Конституционное обеспечение прав человека в условиях информационного общества. *Legea și viața* (Закон и жизнь. Международный научно-практический правовой журнал, Республика Молдова). 2014. № 5. С. 27-34.

3. Бочарова Н.В. Права человека и права интеллектуальной собственности: современные доктринальные подходы. *Visegrad journal on human rights*. 2016. № 1. С. 49-54. (Словацька респ.)

Тези наукових доповідей та повідомлень:

1. Бочарова Н.В. Питання регулювання інтелектуальної власності в Європейському Союзі: досвід для України. *Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Дніпропетровськ, 18 травня 2005 р. Дніпропетровськ, 2005. С. 158-162.

2. Бочарова Н.В. Інтелектуальна власність як об'єкт конституційного регулювання. *Запорізькі правові читання*. Тези доповідей щорічної Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 18-19 травня 2006 р. Запоріжжя, 2006. С. 93-95.

3. Бочарова Н.В. Конституційно-правовая охрана интеллектуальной собственности (современный зарубежный опыт). *Защита прав интеллектуальной собственности*. Материалы Х юбилейной международной научно-практической конференции. Київ: Тов. «Аспект», 2006. С. 234-242.

4. Бочарова Н.В. Особливості конституційного розвитку європейських країн в ХХ столітті. *Матеріали I міжнародної науково-практичної конференції «Європейська наука ХХІ століття: стратегія і перспективи розвитку – 2006»*. Дніпропетровськ: Видавництво «Наука і освіта», 2006. С. 29-33.

5. Бочарова Н.В. Інтелектуальна власність» чи «виключні права»: дискусії в європейському праві. *Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції «Дні науки-2006»*. Дніпропетровськ, 2006. С. 44-47.

6. Бочарова Н.В. Судебная защита интеллектуальной собственности: современные международные дискуссии. *XI Международная научно-практическая конференция «Актуальные проблемы интеллектуальной собственности»*. Материалы выступлений. Ялта, 2007. С. 52-61.

7. Бочарова Н.В. Стратегія Європейського Союзу щодо забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності в третіх країнах: досвід для України на шляху євроінтеграції. *Матеріали XIII Міжнародної конференції «Україна в євроінтеграційних процесах»*. Київ, 2008. С. 24-27.

8. Бочарова Н.В. Трансатлантичне співробітництво у сфері захисту прав інтелектуальної власності («Стратегія дій ЄС-США по посиленню захисту прав інтелектуальної власності»). *13 Международная научно-практическая конференция «Актуальные проблемы интеллектуальной собственности»*. Материалы выступлений. Ялта, 2008. С. 218-221.

9. Бочарова Н.В. Права человека в информационном обществе – точка зрения Совета Европы. *Держава і право: de lege praeterita, instante, futura*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Миколаїв, 27-28 листопада 2009 року. Миколаїв: Іліон, 2009. С. 363-364.

10. Бочарова Н.В. Сучасна стратегія інноваційного розвитку Європейського Союзу. *Інновації як основа подолання глобальної кризи: Матеріали другого міжнародного нобелівського форуму «Світова економіка XXI століття: цикли та кризи»*. Дніпропетровськ: ДУЕП, 2010. С. 43-50.

11. Бочарова Н.В. Проблеми забезпечення прав інтелектуальної власності в ЄС в умовах інформаційного суспільства. *Актуальні проблеми інтелектуальної власності*. Збірник матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченій 10-й річниці святкування Міжнародного дня інтелектуальної власності 16 червня 2010 року м. Одеса. Одеса: ОНЮА, 2010. С. 25-28.

12. Бочарова Н.В. Новітні підходи до протидії злочинності у сфері інтелектуальної власності (досвід Великої Британії). *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики*. Матеріали II-ї міжнародної науково-практичної конференції (м.Одеса, 8 жовтня 2010 р.) У 2 т Т. 1. Одеса, 2010. С. 49-52.

13. Бочарова Н.В. Державно-приватне партнерство як принцип побудови сучасної системи захисту прав інтелектуальної власності. *Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Господарсько-правове, цивільно-правове та фінансово-правове забезпечення розвитку економіки України»*. Донецьк, 26 листопада 2010 р. Донецьк:ТОВ «Цифрова типографія», 2010. С. 82-84.

14. Бочарова Н.В. Забезпечення прав людини і захист інтелектуальної власності (позиція Ради Європи). *Сучасні проблеми правової системи України*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції у Київському університеті права. Київ, 28 жовтня 2010 р. Київ: Видав. Європейського університету, 2010. С. 199-201.

15. Бочарова Н.В. Проблемні питання кодифікації законодавства з інтелектуальної власності: сучасний європейський досвід. *Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку*: Збірник наук. праць Всеукраїнської наук.-практ. конференції/ Київський ун-тет права НАН України / Ред. кол. Шемшученко Ю.С., Бошицький Ю.Л., Чернецька О.В. Київ: Вид-во Європейського університету, 2011. С. 236-249.

16. Бочарова Н.В. Особенности организации борьбы с преступлениями в сфере интеллектуальной собственности в Великобритании. *Преступления против интеллектуальной собственности: Материалы Международной научно-практической конференции (Нижний Новгород, 19-20 мая 2011 года) / Под ред. доктора юридических наук, профессора, заслуженного юриста РФ П.Н. Панченко, кандидата юридических наук, доцента А.В. Козлова*. Н. Новгород: НИУ ВШЭ – Нижний Новгород, 2011. С. 113-119.

17. Бочарова Н.В. Государственно-частное партнерство в сфере защиты прав интеллектуальной собственности: современный опыт Швейцарии. *Актуальні проблеми права інтелектуальної власності: Матеріали*

II Всеукраїнської науково-практичної конференції 11 червня 2011 р. Одеса: Видавництво Національного університету «Одеська Юридична Академія», 2011. С. 28-30.

18. Бочарова Н.В. Интерпол в боротьбі з організованою транснаціональною преступністю в сфері інтелектуальної власності. *Актуальні проблеми кримінального права та кримінології, кримінально-виконавчого права*. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-річчю Міжнародного гуманітарного університету. Одеса: Фенікс, 2011. С. 36-40.

19. Бочарова Н.В. Міжнародна спільнота у боротьбі з інтелектуальним піратством і контрафакцією. *Міжнародні читання присвячені пам'яті професора Імператорського Новоросійського університету П.Є. Казанського*: Матеріали міжнародної конференції (м. Одеса, 21-22 жовтня 2011 року). Одеса: Фенікс, 2011. С. 524-527.

20. Бочарова Н.В. «Співтовариства знань та інновацій» як засіб вдосконалення системи комерціалізації інтелектуальної власності в Європейському Союзі. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Інтелектуальна власність у науково-дослідних установах та вищих навчальних закладах: теоретичні та практичні аспекти управління та оцінки»*. Київ: «Прінт сервіс», 2011. С. 27-29.

21. Бочарова Н.В. Права людини в інформаційному суспільстві. *Правовий захист людини та громадянина в Україні*: Матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (Київ, 24 листопада 2011 року). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2011. С. 27-29.

22. Бочарова Н.В. Новітні тенденції в організації інноваційного процесу в Європейському Союзі (Співтовариства знань та інновацій). *Роль і значення інтелектуальної власності в інноваційному розвитку економіки*: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 9-11 листопада 2011 року). Київ.: Інститут інтелектуальної власності Національного університету «Одеська юридична академія» в м. Києві, 2011. С. 239-243.

23. Бочарова Н.В. Право на результати творчої діяльності в системі сучасних прав людини. *Людина, суспільство, держава: публічно-правовий аспект*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «VIII Прибузькі юридичні читання», 23-24 листопада 2012 року / Відп. ред. д-р юрид. наук, доц. О.В. Козаченко. Миколаїв: Іліон, 2012. С. 49-51.

24. Бочарова Н.В. Інноваційна політика Європейського Союзу: критичне переосмислення і шляхи подальшого розвитку. *Роль і значення інтелектуальної власності в інноваційному розвитку економіки*: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції 12-14 листопада 2012 р. Київ: Інститут інтелектуальної власності Національного університету «Одеська юридична академія» у м. Києві, 2012. С. 46-51.

25. Бочарова Н.В. Современная инновационная политика Европейского Союза: критическое переосмысление. *Актуальні питання інтелектуальної власності та інноваційного розвитку*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 15-16 листопада 2012 р. м. Харків. Харків: Національна академія правових наук України, 2012. С. 183-189.

26. Бочарова Н.В. Обсерваторії по боротьбі з піратством і контрафакцією як нова організаційна форма протидії порушенням прав інтелектуальної власності (сучасний міжнародний досвід). *Актуальні проблеми права інтелектуальної власності: захист від контрафакції, піратства та плагіату*. III Всеукраїнська науково-практична конференція з нагоди відзначення 15-річчя заснування НУ «Одеська юридична академія» та 165-річчя Одеської школи права. Одеса: Південний регіональний центр Національної академії правових наук України, 2012. С. 267-273.

27. Бочарова Н.В. Державно-приватне партнерство в сучасній системі захисту прав інтелектуальної власності (на прикладі Європейської Обсерваторії по порушенням прав інтелектуальної власності). *Актуальні питання інтелектуальної власності та інноваційного розвитку*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 15-16 листопада 2012 р. м. Харків. Харків: Національна академія правових наук України, 2012. С. 48-53.

28. Бочарова Н.В. Інтелектуальна власність в системі правових цінностей інформаційного суспільства. *Сучасні проблеми правової системи України*. Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції / Київський ун-т права НАН України; [редкол.: Шемшученко Ю.С., Бошицький Ю.Л., Чернецька О.В. та інш.] Київ: Видавництво Ліра-К, 2012. С. 204-207.

29. Бочарова Н.В. Питання дотримання прав інтелектуальної власності в Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності та юридичної науки*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 19-20 вересня 2013 року м. Дніпропетровськ. Дніпропетровськ: ДДУВС, 2013. С. 88-91.

30. Бочарова Н.В. Європейський досвід кодифікації законодавства у сфері інтелектуальної власності. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в умовах євроінтеграції*: Матеріали Українсько-польської науково-практичної конференції 15 листопада 2013 року. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Навчально-науковий інститут права. Дніпропетровськ: ДДУВС, 2013. С. 328-331.

31. Бочарова Н.В. Свобода творчості як елемент конституційної системи прав і свобод людини в умовах інформаційного суспільства. *«Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні»*.: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20-21 вересня 2013 року, Херсонський державний університет). Херсон: Херсонський державний університет, 2013. С. 18-25.

32. Бочарова Н.В. Філософсько-правовий вимір інтелектуальної власності. *Духовні засади сучасного правогенезу*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «ІХ Прибузькі юридичні читання», 29-30 листопада 2013 року / відп. ред. д-р юрид. наук, проф., академік С.В. Ківалов. Миколаїв: Іліон, 2013. С. 48-50.

33. Бочарова Н.В. Боротьба з інтелектуальним піратством і контрафакцією – важливий напрямок сучасного міжнародного співробітництва у сфері інтелектуальної власності. *Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції м. Ужгород, 15-16 листопада 2013 р. (Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет», Юридичний факультет, Факультет європейського права та правознавства, Інститут держави і права країн Європи, Центр законотворчості при юридичному факультеті). Ужгород, 2013. С. 240-242.

34. Бочарова Н.В. Вплив норм міжнародного права на закріплення конституційного права на результати творчої діяльності та інтелектуальну власність в законодавстві європейських країн. *Сучасні проблеми правової системи*: Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції 28 листопада 2013 року / Редкол. Ю.С. Шемшученко, Ю.Л. Бошицький, О.В. Чернецька. Київ: Кондор-Видавництво, 2013. С. 133-135.

35. Бочарова Н.В. Визначення юридичного статусу культурних прав в міжнародних документах з прав людини. *Рівень ефективності та необхідність впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність та юридичну практику*: Міжнародна науково-практична конференція, м. Донецьк, 7-8 березня 2014 р. Донецьк: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2014. С. 9-12.

36. Бочарова Н.В. Боротьба з інтелектуальним піратством і контрафакцією як глобальна проблема сучасності (за матеріалами нарад Великої вісімки). *VII Наукові читання присвячені пам'яті Володимира Михайловича Корецького: Збірник наук. праць* / Київський ун-тет права НАН України; [редкол.: Шемшученко Ю.С., Бошицький Ю.Л., Євдокимов В.О., Чернецька О.В. та ін.]. Київ.: Видавництво Ліра-К, 2014. С. 32-35.

37. Бочарова Н.В. Конституційний захист прав людини і проблеми удосконалення українського законодавства у сфері інтелектуальної власності. *Право і держава сучасної України*: Міжнародна науково-практична конференція м. Запоріжжя, 18-19 квітня 2014 р. Запоріжжя: Видавництво ЗНУ, 2014. С. 39-42.

38. Бочарова Н.В. Способи формалізації права людини на результати творчої діяльності. *Сучасний стан розвитку правової системи України*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 18 червня 2015 р. Дніпропетровськ: ГО «Українська асоціація правових досліджень», 2015. С. 5-9.

39. Бочарова Н.В. Право на результати творчої діяльності як правова цінність інформаційного суспільства. *Актуальні питання теорії та практики*

застосування сучасного вітчизняного та міжнародного права: Міжнародна науково-практична конференція 12-13 червня 2015 р. у м. Київ. Київ: Центр правових наукових досліджень, 2015. С. 6-9.

40. Бочарова Н.В. До питання про особливості формалізації права людини на результати творчої діяльності в конституційних документах (порівняльно-правовий аналіз). *Право, держава та громадянське суспільство в умовах системних реформ у процесі євроінтеграції*: Міжнародна науково-практична конференція 1-2 квітня 2016 року м. Дніпропетровськ. Дніпропетровськ: Дніпропетровський гуманітарний університет, 2016. С. 35-39.

41. Бочарова Н.В. Технологии и Конституция США: проблемы конституционного регулирования в условиях информационного общества. *Medzinárodná vedecká konferencia «Európska tradícia v medzinárodnom práve: uplatňovanie ľudských práv»*. Bratislava, Slovenská republika, 6-7 máj 2016 r. S. 64-66.

42. Бочарова Н.В. Новітня стратегія Євросоюзу щодо захисту прав інтелектуальної власності. *Європейські інтеграційні процеси у XXI столітті: Ключові тенденції, основні виклики та нові можливості*. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (видано за підтримки Програми ЄС Еразмус+ напряму Жана Моне: 575385-Epp-1-2016-1-UA-EPPJMO-SUPPA). Київ, 26-27 березня 2018 р. С. 53-61.

Публікації, що додатково відображають наукові результати дисертаційного дослідження:

1. Бочарова Н.В. Угода ВОІВ-СОТ – важливий документ у сфері міжнародно-правової охорони інтелектуальної власності. *Інтелектуальна власність: Науково-практичний журнал*. Київ: Тов. Аспект, 2005. № 5. С. 50-55.

2. Бочарова Н.В. Права інтелектуальної власності ЄС. Гармонізація з національним законодавством. *Віче* (журнал Верховної Ради України). 2006. № 7. С. 39-43.

3. Бочарова Н.В. Конституційні гарантії і законодавче забезпечення права інтелектуальної власності в державах Європи. *Вісник Запорізького національного університету (серія «Юридичні науки»)*. 2006. № 2. С. 48-51.

4. Бочарова Н.В. Конституційні засади права інтелектуальної власності Європейського Союзу (Установчі договори і Договір про запровадження Конституції для Європи). *Визначальні тенденції генезису державності і права: Збірник наукових праць / За ред. В.І. Терентьєва, О.В. Козаченка*. Миколаїв: Вид-во «Іліон», 2007. С. 64-68.

5. Бочарова Н.В. Людський вимір права інтелектуальної власності. *Антропология права: філософський та юридичний виміри*. Львів: «Сполом», 2008. С. 65-76.

6. Бочарова Н.В. Проблема кримінально-правової охорони інтелектуальної власності в Європейському Союзі на сучасному етапі.

Сучасний вимір держави і права: Збірник наукових праць / За ред. В.І. Терентьєва, О.В.Козаченка. Миколаїв: Вид-во «Іліон», 2008. С. 39-41.

7. Бочарова Н.В. Особливості конституційних гарантій права інтелектуальної власності в державах Європи (порівняльно-правовий аналіз). *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку* (За ред. Ю.С. Шемшученка, Л.В. Губерського, І.С. Гриценка; упор. О. В. Кресін. Київ: Логос, 2009. С. 345-348.

8. Бочарова Н.В. Методологічні проблеми конституціоналізації права інтелектуальної власності (сучасний досвід США). *Методологія приватного права: сучасний стан та перспективи розвитку: Збірник доповідей Міжнародної наукової конференції в Інституті приватного права і підприємництва Академії правових наук України 21-22 травня 2009 р. Київ: НДІ приватного права і підприємництва АПрН України, 2009. С. 336-342.*

9. Бочарова Н.В. К вопросу о соотношении понятий «право на результаты творческой деятельности» и «право интеллектуальной собственности». *Інформаційні правовідносини та право інтелектуальної власності як інститути приватного права: четверті цивілістичні читання, присвячені пам'яті професора О.А. Підпригори, 25 березня 2010 року: збірник наукових доповідей та статей. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. С. 124-132.*

10. Бочарова Н.В. Проблема криміналізації відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності (позиція Ради Європи). *Генезис публічного права: від становлення до сучасності: Збірник наукових праць / За ред. С.В. Ківалова, В.О. Тулякова, О.В. Козаченко. Миколаїв: Іліон, 2010. С. 390-392.*

11. Бочарова Н.В. Проблемні питання кодифікації законодавства з інтелектуальної власності: сучасний європейський досвід. *Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку: Збірник наук. праць Всеукраїнської наук.-практ. конференції/ Київський ун-тет права НАН України / Ред. кол. Шемшученко Ю.С., Бошицький Ю.Л., Чернецька О.В. Київ: Вид-во Європейського університету, 2011. С. 236-249.*

12. Бочарова Н.В. Сучасний досвід Великобританії у протидії злочинності в сфері інтелектуальної власності. *Інтелектуальна власність: Науково-практичний журнал. Київ.: Тов. Аспект, 2011. № 5. С. 44-47.*

13. Бочарова Н.В. Державно-приватне партнерство в системі захисту прав інтелектуальної власності: досвід Європейського Союзу. *Охорона прав інтелектуальної власності в Україні і Європейському Союзі: політика, законодавство, практика. Проект ЄС «Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні».* Київ: Фенікс, 2011. С. 324-327.

14. Бочарова Н.В. Судебная реформа в Украине и проблема создания специализированных судов по интеллектуальной собственности. *Вісник*

Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Юридичні науки». Дніпропетровськ, 2011. № 1. С. 72-80.

15. Бочарова Н.В. Державно-приватне партнерство у сфері захисту прав інтелектуальної власності: сучасний досвід Швейцарії. *Інтелектуальна власність: Науково-практичний журнал.* Київ: Тов. Аспект, 2011. № 10. С. 32-35.

16. Бочарова Н.В. Права и заблуждения относительно интеллектуальной собственности по Джозефу Стиглицу. *Економічний нобелівський вісник.* 2016. № 1 (9). С. 38-47.

17. Бочарова Н.В. Критика сучасної системи інтелектуальної власності: нобелівський лауреат Д. Стігліц. *Інтелектуальна власність в Україні.* 2018. № 3. С. 21-29.

18. Бочарова Н.В. Новітня стратегія Євросоюзу щодо захисту прав інтелектуальної власності. *Інтелектуальна власність в Україні.* 2018. № 2. С. 24-28.

19. Бочарова Н.В. Конституционное регулирование в эпоху Интернета и высоких технологий (современный опыт США). *The scientific heritage (Budapest, Hungary).* 2018. № 27. Part. 2. С. 6-8.

АНОТАЦІЯ

Бочарова Н.В. Конституціоналізація інтелектуальної власності в умовах інформаційного суспільства і економіки знань. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Національний авіаційний університет. – Київ, 2020.

Дисертація присвячена дослідженню конституціоналізації права інтелектуальної власності в умовах інформаційного суспільства і економіки знань. Аналізуються історико-правові аспекти матеріально-правового конституювання права людини на результати творчої діяльності і інтелектуальну власність та рівні формалізації права на інтелектуальну власність в конституційних текстах країн світу. Розкрите значення конституційного правосуддя та загальних конституційно-процесуальних норм для вирішення складних проблем забезпечення права інтелектуальної власності.

Встановлено, що конституціоналізація інтелектуальної власності сприяє визначенню інноваційного вектору розвитку в органічному зв'язку з розвитком демократичних засад суспільства і забезпечення прав людини. Сформульоване дефінітивне визначення поняття «конституціоналізація інтелектуальної власності». В науково-практичній площині запропоновані доповнення і

поправки для вдосконалення нормативно-правового регулювання інтелектуальної власності в конституційному і галузевому законодавстві.

Дослідження ґрунтується на основі використання конституційно-правових актів та актів законодавства держав світу, міжнародно-правових актів з прав людини, доктринальних джерел вітчизняної та зарубіжної юриспруденції.

Ключові слова: конституціоналізація, конституціоналізм, конституція, конституційне правосуддя, інтелектуальна власність, права людини.

АННОТАЦИЯ

Бочарова Н.В. Конституционализации интеллектуальной собственности в условиях информационного общества и экономики знаний. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. – Национальный авиационный университет. – Киев, 2020.

Диссертация посвящена исследованию конституционализации права интеллектуальной собственности в условиях информационного общества и экономики знаний. Анализируются историко-правовые аспекты материально-правового конституирования права человека на результаты творческой деятельности и интеллектуальной собственности и уровне формализации права на интеллектуальную собственность в конституционных текстах стран мира. Раскрыто значение конституционного правосудия и общих конституционно-процессуальных норм для решения сложных проблем обеспечения права интеллектуальной собственности. Проанализированы особенности наднациональной конституционализации интеллектуальной собственности на примере законодательства и правоприменительной практики Европейского Союза.

Установлено, что конституционализация интеллектуальной собственности способствует определению инновационного вектора развития в органической связи с развитием демократических основ общества и обеспечения прав человека. Сформулировано дефинитивное определение понятия «конституционализация интеллектуальной собственности». В научно-практической плоскости предложены дополнения и поправки по совершенствованию нормативно-правового регулирования интеллектуальной собственности в конституционном и отраслевом законодательстве.

Исследование основывается на использовании конституционно-правовых актов и актов законодательства государств мира, международно-правовых актов по правам человека, доктринальных источников отечественной и зарубежной юриспруденции.

Ключевые слова: конституционализация, конституционализм, конституция, конституционное правосудие, интеллектуальная собственность, права человека.

SUMMARY

Bocharova N.V. The constitutionalization of intellectual property in the information society and the knowledge economy. – On the rights of the manuscript.

Thesis for a Doctor of Law Degree in Specialty 12.00.02 – Constitutional Law; municipal law. – National Aviation University. – Kyiv, 2020.

The dissertation is devoted to the research of the constitutionalization of intellectual property rights in the conditions of information society and knowledge economy. The historical and legal aspects of the substantive legal constitution of the human right to the results of creative activity and intellectual property and the levels of formalization of the right to intellectual property in the constitutional texts of the countries of the world are analyzed. The importance of constitutional justice and general constitutional and procedural norms for solving complex problems of intellectual property rights is revealed. It is established that the constitutionalization of intellectual property contributes to the definition of an innovative vector of development in an organic connection with the development of democratic principles of society and the protection of human rights. The definitive definition of the concept of «constitutionalization of intellectual property» is formulated. In the scientific and practical field, amendments and amendments are proposed to improve the legal and regulatory regulation of intellectual property in constitutional and sectoral legislation.

The research is based on the use of constitutional and legal acts of the states of the world, international legal acts on human rights, doctrinal sources of domestic and foreign jurisprudence.

The problem of the constitutionalization of intellectual property belongs to the new directions in the science of constitutional law, which have appeared within the framework of the general concept of the specifics of constitutional and legal regulation in the conditions of the information society and knowledge economy. The research revealed that the process of constitutionalization of intellectual property is associated with a significant expansion of the influence of constitutions on the overall process of legal regulation in the modern world.

The theoretical analysis of the constitutionalization of intellectual property in conceptual terms is based on the two constituted in its mechanism – primary constitutionalization (or normative-legislative), which consists in fixing in the texts of the constitutions the intellectual property, and secondary constitutionalization (or normative-interpretative) that, in the context of this study, is related to the activities of constitutional courts.

The anthropological approach to legal support and protection of intellectual property, which should be taken from the standpoint of guaranteeing the rights of the

individual, is defined. The dissertation researches the conceptual understanding of the place of the human right to the results of creative activity and intellectual property in the system of fundamental rights and freedoms of the individual and the citizen are improved. It is emphasized that the constitutional right of intellectual property has a dual nature. On the one hand, it belongs to cultural rights according to the modern catalog of human rights, on the other – to economic rights, since its objects have value, like other products of human labor, and can be included in commercial turnover.

The paper substantiates a doctrinal approach to the understanding of intellectual property as a modern constitutional value, which becomes a blessing that is perceived as the most significant, important and obligatory, since it ensures the development of scientific and technological progress and thus determines the further civilizational social development. It is established that the constitutionalization of intellectual property will prevent the definition of an innovative vector of development in the organic connection with the development of democratic principles of society and the protection of human rights.

The dissertation proposes a new vision of ways and methods of formation of public recognition and education of respect for intellectual property; formulated the concept of public-private partnership in the form of a combination of efforts of state institutions and civil society to influence the public consciousness and to coordinate activities to clarify the role and importance of intellectual property for the progressive development of humanity. Examples of such partnership in foreign countries are presented and analyzed.

It has been found that the constitutionalization of intellectual property involves active use in the process of securing it and the legal protection of constitutional procedural norms. Definitely that the essence of constitutional and procedural protection of the human right to the results of creative activity and intellectual property lies in the use of special constitutional procedural rights-guarantees, which create the proper legal prerequisites for a normal legal process and the achievement of the objectives of constitutional relations by the subjects. Such rules have their own constitutional formulation and their own regulatory content.

The doctrinal clause is revealed that constitutional and special legislation should be geared towards ensuring the creativity of creators of intellectual products, but at the same time take into account the interests of owners of property rights in intellectual property. At the same time, reasonable restrictions on the rights of creators and copyright holders in the public interest (terms of legal protection, open and compulsory licenses, etc.) are possible. Such restrictions should be based on constitutional provisions on the restriction of human rights and freedoms and take account of international law approaches.

Features of supranational constitutionalization of intellectual property on the example of legislation and law enforcement practice of the European Union are analyzed. The constitutional status of intellectual property rights is based on the EU

Charter of Fundamental Rights. The EU experience shows that fundamental rights are not only guidelines for the application of existing intellectual property law, but also for its reorganization (or modernization) in the future. The further development of intellectual property rights in a united Europe will be linked to the recognition of fundamental rights as the basis of the entire system of enforcement and protection of intellectual property.

The thesis reveals that the innovative development and introduction of new technologies have led to an increase in the commercial value of knowledge and the need for their legal protection. This has shifted attention from the consideration of intellectual rights in the context of cultural rights and freedoms to analysis in the system of economic rights and freedoms. Therefore, the economic aspects of intellectual property need to be constitutionally defined. Constitutional rules should be embodied in current intellectual property legislation and determine the organizational foundations for building a state-owned intellectual property protection system. It is acknowledged that it is appropriate to amend the Constitution of Ukraine by including a provision on the state's duty to take care of problems of innovative development and effective use of intellectual achievements of creators in the conditions of the information society.

Key words: constitutionalization, constitutionalism, constitution, constitutional justice, intellectual property, human rights.

Підписано до друку _____.2020. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Цифровий друк. Умовн.-друк. арк. 2,09. Тираж 100 прим. Зам. № _____.
Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.